ڕۆڵی مستەفا بارزانی
لە پێکهێنان و سەرکردایەتیکردنی ڕێکخراو و دامەزراوە سیاسییەکان (١٩٤٥ _ ١٩٧٥)

ID No. 676

(PP 216 - 232)

https://doi.org/10.21271/zjhs.27.3.15

سەعدی عوسمان هەروتی
بەشی مێژوو، کۆلێژی ئاداب، زانکۆی سەڵاحەددین-هەولێر
saadi.haruti@su.edu.krd

قارەمان حەیدەر رەحمان
بەشی مێژوو، کۆلێژی ئاداب، زانکۆی سەڵاحەددین-هەولێر
qaraman.rahman@su.edu.krd

وەگـــــرتن : 2022/06/26
پەسندکردن : 2022/11/09
بڵاوکردنەوە : 2023/07/25

پوختە

دەرکەوتنی مستەفا بارزانی وەک پێشەوا و ڕێبەرێک لەماوەی نێوان ساڵانی(١٩٤٥_ ١٩٧٥)، بە هەموو پێودانگەکان، بە خاڵی وەچەرخان دادەنرێ لە مێژووی بزاڤی نەتەوەیی کوردیدا، لەسەر ئەو بنەمایە دینیس چاپمانی گەورە ڕاوێژکاری سەربازی ئەمریکا ، ئەو سەرکردەیە بە باوکی بزاڤی رزگاریخوازی کوردی دەناسێنێ. بەهۆی ئەوەی بزاڤی رزگاریخوازی کوردی لەو ماوەیەی بارزانی ڕێبەرایەتی کرد، یەکێک لە توخمە سیاسییەکانی خۆی هێنایەدی، کە بریتی بوو لە پێکهینان و سەرکردایەتیکردنی ڕێکخراو و دامەزراوە سیاسییەکان لە باشووری کوردستان، وەکو پێکهێنانی لێژنەی ئازادی لە ساڵی ١٩٤٥ و دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کوردستان لە ئابی ١٩٤٦ و پێکهێنانی حکومەتێکی کاتی کوردی لە باکۆی پایەتەختی ئازەربێجانی سۆڤییەت لە کانوونی دووەمی ١٩٤٨ و دامەزراندنی ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستانی عێراق لە ساڵی ١٩٦٤. پاشان بۆ ڕاپەراندنی کاروباری ناوچە ئازادکراوەکانی ژێر دەسەڵاتی هێزی پێشمەرگەی کوردستان، بەڕاوێژ لەگەڵ سەرکردایەتی پارتی لە نیسانی ١٩٧٤ بڕیاری دامەزراندنی ئەنجومەنی ئەمینداره‌تییە گشتییەکانی دا. ئەو دامەزراوەش تاکو کۆتاییهاتنی شۆڕش لە پێشکەشکردنی خزمەتگوزارییەکانی بە خەڵکی کوردستان بەردەوام بوو.

وشە سەرەکییەکان: مستەفا ، بارزانی ، شۆڕش ، کورد ، کوردستان.

1-پێشەکی :

مستەفا بارزانی لە بزاڤی رزگاریخوازی کوردیدا سەرکردەیەکی دیارە و ڕۆڵێکی بەرچاوی هەبوو، بۆیە کاریگەری گرنگی بەسەر ئەو بزاڤەدا دروستکرد. ئەو جیاوازییە قووڵەکانی نێوان خەباتکارانی گوندی و تێکۆشەرانی شاریی کاڵکردەوە، لەڕێگای دامەزراندن و سەرکردایەتیکردنی ڕێکخراو و دامەزراوە سیاسییەکان. لەسەر دەستی ئەو یەکەمجاربوو هۆزێک لەگەڵ پارتێکی سیاسی شاریی لەنێو بزاڤی رزگاریخوازی نەتەوەیی تێکەڵی یەکتری بن، کە پێشتر لەمێژووی ئەو جووڵانەوەیە، ڕووداوی لەم جۆرە ڕووی نەدابوو. ئێمە بۆ خستنەڕوو، هەروەها دیاریکردنی کاریگەریی ئەو هەوڵانەی مستەفا بارزانی لەپێناو یەکخستنی جەماوەری کوردستان، وێڕای ئەو جیاوازییانەی هەبوون، لە بازنەی بزاڤی رزگاریخوازی نەتەوەیی کوردیدا، بیرمان لە ئەنجامدانی ئەم توێژینەوەیە کردەوە.

گرنگی توێژینەکە لەوەدایە تاکو ئێستا لە هیچ توێژینەوەیەکی ئەکادیمی و سەرچاوەیەکی مێژوویی، نەچوونەتە سەر ڕۆڵی مستەفا بارزانی لە دەستەبەرکردنی توخمە سەرەکییەکانی بزاڤی رزگاریخوازی نەتەوەیی کوردی، کە بەهاوکاری پارت و ڕێکخراوە سیاسییە کوردییەکان و یەکبوونی هەوڵی نیشتمانپەروەرانی کورد لەماوەی ڕێبەراتیکردنی ئەو بزاڤە لەلایەن بارزانییەوە هاتەدی.

توێژینەوەکە جگە لە پێشەکی لە پێنج باس پێکهاتووە. لە باسی یەکەمدا سەرباری قسەکردن لەسەر هەنگاوە سیاسییە بەراییەکانی ئەو سەرکردەیە بۆ چارەسەرکردنی خاڵی لاواز و کەموکوڕییەکانی بزاڤی رزگاریخوازی کوردی، باسمان لە دامەزراندنی لێژنەی ئازادی لەساڵی ١٩٤٥ کردووە. پاشان چوینەتە سەر هۆکار و خستنەڕووی ئەو ڕێکارە سیاسییانەی مستەفا بارزانی بۆ دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کوردستان لە ئابی ١٩٤٦ گرتیبەبەر. باسێکی دیکەمان تەرخانکردووە بۆ لێکۆڵینەوە لەچۆنیەتی پێکهـێنانی حکومەتی کاتی کوردی لە کانوونی یەکەمی ١٩٤٨ لە باکۆی پایەتەختی ئازەربێجان بەسەرۆکایەتی مستەفا بارزانی، بە پاڵپشتی حکومەتی سۆڤییەت. ئەوە سەرباری ئەوەی لە باسێکی دیکەدا قسەمان لەسەر دامەزراندنی ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستانی عێراق و

هۆکار و پاڵنەرەکانی پێکهێنانی ئەو دامەرزاوە سیاسییە کردووە. وێرای تەرخانکردنی باسی کۆتاییمان لەسەر دامەزراندنی ئەنجوومەنی ئەمینداڕەتییە گشتییەکانە لە نیسانی ١٩٧٤.

پێداچوونەوەی کارە پێشینەکان

لەو توێژینەوەیەدا زیاتر سوودمان لەو بەڵگەنامانە بینی کە لەکتێبی (بارودۆخی سیاسی، کۆمەڵایەتی و مێژوویی عەشیرەتی بارزان) بڵاوکراوەتەوە و لەلایەن محەمەد سوڵتانی ئامادەکراوە. ئەو بەڵگەنامانە بوونە هەوێنی ئەو زانیارییانەی خراونەتەڕوو، سەرباری سوود وەرگرتن لە بەشێکی بەڵگەنامە فەرمییەکانی هەریەک لە حکومەتی عێراقی لە سەردەمی پادشایەتی و وەزارەتی دەرەوە و ئاژانسی هەواڵگری ئەمریکا و بەڵگەنامەکانی بالیۆزخانەی بەریتانیا لە بەغدای پایتەختی عێراق و بەشێک لە یاداشت و بیرەوەری سیاسەتمەدار و ئەفسەرانی پلە باڵای سەربازی نێوخۆیی و بیانی. هەروەها سوودمان لەچەند ڕۆژنامەیەکی ناوخۆیی و عەرەبی وەرگرتووە لەوانەی هاوسەردەمی ڕووداوەکان بوون ، لەبەرئەوەی لە هیچ سەرچاوەیەکی مێژوویی پێشتر سوودی لێ وەرنەگیرابوو. سەرباری سوود وەرگرتن لە چەند توێژینەوەیەکی مێژوویی کە وەک کتێب خراونەتەڕوو بۆ نموونە کتێبی د. شێرزاد زەکەریا محەمەد بەناونیشانی (ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی ئەیلوول لە کوردستان- عێراق) ، لەو کتێبەدا توێژەر زانیاری وردی لەسەر دامەزراوەی ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی کورد لە عێراق خستۆتەڕوو کە لەساڵی ١٩٦٤ پێکهاتووە.

میتۆدۆلۆجی: توێژینەوەکە شێوازی شیکاریی تێدا پیادەکراوە، لە پەیڕەوکردنی ئەو شێوازەش زیاتر پشتمان بە لێکدانەوەی بەڵگەنامە و ئەو سەرچاوانە بەستووە کە هاوسەردەمی ڕووداوەکان بوون. کە بەو شێوەی خوارەوە خستومانەتەڕوو:

2- دامەزراندنی لێژنەی ئازادی

بزووتنەوەی رزگاریخوازی کوردی، بەچەند قۆناغێکی مێژوویی جیاواز لەیەکتری تێپەڕیوە، کە هەریەک لەم قۆناغانە، خاوەنی سیما و تایبەتمەندی خۆیان بوون، بەگشتی تاکو ئەو قۆناغەی مستەفا بارزانی ڕێبەرایەتی کردووە، دیارترین تایبەتمەندییەکانی ئەوەبووە، کە پێکهاتەکەی لە چوارچێوەی هێزێکی دەرەبەگی و هۆزایەتی خاوەن سەرکردە و ڕێبەرێکی تەقلیدیدا بوو، بەبێ بوونی هیچ دەستەیەک یان ڕێکخستنێکی سیاسی (قاسملو، ٢٠٠٨، ص٩١). بەڵکو بزاڤەکە مۆرکی ناوچەیی پێوە دیاربوو، بێگومان هۆکاری سەرەکی قەتیسبوونی ئەو شۆڕش و ڕاپەڕینانەی کورد لە سنوور یان ناوچەیەکی دیاریکراو، دەگەڕێتەوە بۆ بوونی ئەو کەلێن و بۆشاییەی لە ئەنجامی نەبوونی باڵی سیاسی و هێزی سەربازی ڕێکخراو دروست بووە (سوڵتانی، ١٣٩٩ش، ل١١٦). ئەمانەش بە خاڵی لاوازییان دادەنرێ و هۆکاری سەرەکی شکست و بەردەوام نەبوونیان بووە (حصاف، 2009، ص١٥١_١٦٦).

بەپێی شیکاری مێژوونووس سەعدی هەروتی لە پۆلێنکردنی قۆناغەکانی ئەو بزاڤە نەتەوەییە، تەنانەت لە سەرەتاکانی قۆناغی سێیەمدا کە پارت و ڕێکخراوە سیاسییەکان ڕێبەرایەتیان کرد (هەروتی، ٢٠٠٦، ل٣٦_٧٢)، هەمیشە بنەما سەرەکیەکانی کە کوڵەگە و پێویستی سەرەکی سەرکەوتن و بەردەوامی جوولانەوەکان بوون، بەتایبەتی (ڕێبەرێکی نەتەوەیی و باڵەکانی سیاسی و سەربازی ڕێکخراو) لە هیچ یەکێک لەو بزاڤە نەتەوەییانە بەیەکەوە دەستەبەر نەبوون، تاکو دەرکەوتنی مستەفا بارزانی و ڕۆڵبینینی وەک ڕێبەر و پێشەوای بزاڤی رزگاریخوازی کوردی لە باشووری کوردستان. ئەو هەرسێ بنەما سەرەکییەکانی لەپێشەوە ئاماژەمان پێکرد، لە چوارچێوەی شۆڕشێکی جەماوەری گشتگیردا کۆکردنەوە (المزوري، ٢٠٠٨، ص١٥١_١٥٦). لەسەر ئەم بنەمایە، دەکرێ بڵێین ئەو ماوەیەی مستەفا بارزانی ڕێبەرایەتی بزاڤی رزگاریخوازی کوردی کرد، کە دەکەوێتە نێوان ساڵانی (١٩٤٣ _ ١٩٧٩)، لەمێژووی بزاڤەکەدا بەخاڵی وەچەرخان دادەنرێ، بەو هۆیەوە (دینیس چاپمن)ی گەورە ڕاوێژکاری سەربازی ئەمریکا، مستەفا بارزانی بە" باوکی بزووتنەوەی رزگاریخوازی نەتەوەیی کورد لە عێراق" دەناسێنێ (P.Chapman, 2009, p.41).

بارزانی لەگەڵ دەرکەوتنی وەک ڕێبەر و سەرکردەی شۆڕشی دووەمی بارزان و لە قۆناغی دواتریش، لەڕێگای ئەو لێکتێگەیشتنەی لەگەڵ پارت و ڕێکخراوە سیاسیەکانی کوردستان دروستیکرد، هەوڵی پڕکردنەوەی ئەو بۆشاییانەی داوە. دوای ئەوەی حیزبی هیوا [1] و کۆمەڵەی خۆیبون [2] و کۆمەڵەی ژیانەوەی کورد(ژ.ک) [3] بە دەربڕینی هاوسۆزی و پشتگیریکردن لە شۆڕشی دووەمی بارزان وەک شۆڕشێکی نەتەوەیی، مستەفا بارزانیان بە ڕێبەری کورد بۆ ئەو قۆناغە مێژووییە پەسەند کرد (Joane 1978, p.24). لە نموونەی ئەو هەڵوێستەشیان ئەو بابەتە بوو کە لە ژمارە دووی گۆڤاری نیشتمانی زمانحاڵی کۆمەڵەی (ژ.ک) بە خەتێکی درشت بڵاویانکردەوە کە:" ئەم جەنگەی سەرۆکی گەورەی کورد مەلا مستەفا بارزانی هەڵیاییساندوە، ئیختیلالێکی میللی کوردە" (کەریمی، ٢٠٠٨، ل٨٩)، دواتر هەر لەهەمان ساڵ ئەو کۆمەڵەیە لەنامەیەکیدا بەناونیشانی" بۆ جەنابی زەعیمی ئازادی مەلا مستەفای بارزان"، داوایان کرد بارزانی شۆڕشەکە بکاتە شۆڕشێکی سەرتاسەریی کوردستان و هێزێکی یەکگرتووی سەربازی ڕێکبخات لەژێر فەرماندەیی خۆیدا و

کۆنگرەیەکیش ببەسترێت بۆ دامەزراندنی دەستەی سەربازی و دیاریکردنی ئەرک و کاری هەموو لایەک (ئەمین، ٢٠٠٧، ل٨٣)[4]. بەم شێوەیە ئەندامانی کۆمەڵەی ناوبراو پشتگیری خۆیان بۆ شۆڕشی دووەمی بارزان و مەلا مستەفا وەک ڕێبەری کورد دووپات کردەوە. ئەوەی وەک کەلێن و بۆشایی مایەوە، نەبوونی باڵی سیاسی جوولانەوەکەی بوو، کە لەڕێگای ئەنجامدانی ڕێکاری سیاسی پەیوەست بەو بابەتە، هەوڵی چارەسەرکردنی داوە.

لەم سۆنگەیەوە بارزانی پێکهێنانی باڵی سیاسی بۆ جووڵانەوەکەی، وەک بەرنامە و ستراتیژی سیاسی سەیرکرد، ئەو هەوڵەشی وەک باسمانکرد لەدوای پەیوەندیکردنی ژمارەیەک لە ئەفسەرە ئازادیخوازەکانی حزبی هیوا دەستپێکرد (قاسملو، ٢٠٠٨، ص٨٨)، هەرچەندە بەو ڕادەیە نەبوو کە بتوانێ ڕێکخستنێکی سیاسیان لێ پێک بهێنێ. بەڵام لە(١٥ کانوونی دووەمی ١٩٤٥) ڕێکخراوێکی بەناوی (لێژنەی ئازدی) دامەزراند (البوتاني، 2017، ص١٢٠).

دەستەی دامەزرێنەرانی لێژنەی ئازادی[5] دوای هەڵبژاردنی مستەفا بارزانی وەک سەرۆکی ڕێکخراوەکە و نووسینی مەرامنامە و پێڕەوی ناوەخۆیی، ناوەندی ئۆپراسیۆنی سەربازییان بەشێوەیەکی کاتی لە بارزان پێکهێنا، یەکەم داواکاری خۆشیان بەشێوەیەکی فەرمی ڕاگەیاند، کە بریتی بوو لە ئازادکردن و ئۆتۆنۆمی کوردستانی عێراق (سوڵتانی، ١٣٩٩ش، ل١١٣). وێڕای جەختکردنەوەیان لەسەر پێویستی دامەزراندنی لەشکری شۆڕشگێری کوردستان (R.V.Stansfield, 2003, p.62).

لێژنەی ئازادی دوای دانانی پلان و بەرنامەکانی، کارەکانی خۆی لە پێناو ڕزگارکردنی کوردستانی عێراق بەڕێکاری سیاسی و ئاشتیخوازانە دەستیکرد بە بەستنی پەیوەندی لەگەڵ حیزبە ئازادیخوازەکانی کوردستان و ناردنی داخوازینامە بۆ نوێنەرانی سیاسی وڵاتانی بیانی و بانگەشەکردن بۆ شۆڕش لەڕێگای گۆڤار و بڵاوکراوەکان و ڕووبەڕووبوونەوەی سیاسەتە دژەکانی حکومەتی عێراق بەرامبەر بە کورد و ڕێکخستن و ئامادەکردنی هێزە چەکدارەکان (ئەردەلان، ٢٠٢٢، ل٣٦)، سەرەڕای هەموو ئەمانە، نەیتوانی کەلێنی نەبوونی ڕێکخستنێکی سیاسی لەنێو جووڵانەوەی ڕزگاریخوازی کوردی پڕ بکاتەوە، لەبەرئەوەی پێکهاتەی سەرکردایەتی لێژنەی نێوبراو، پێکهاتەیەکی سەربازی بوو نەک سیاسی، بەجۆرێک ڕێکخراوەکە مۆرکی سەربازی بەسەریدا زاڵ بوو، بۆیە بۆ کاری ڕێکخراوەیی سوودی لێ وەرنەدەگیرا.

حزبی هیوا بۆ چارەسەرکردنی ئەو گرفتە، لەنامەیەکدا کە لە (٣٠ی کانوونی دووەمی ١٩٤٥) بۆ مستەفا بارزانی نووسی، ڕوونیکردەوە کە:" بزاڤگەلی ئازادیخوازانەی نیشتمانی، دەبێ سەرۆکێک و دوو باڵی بەهێزی هەبێ: باڵێکی سیاسی و باڵێکی سەربازی ڕێکخراو. ئەرکی باڵی سیاسی ئەوەیە کە هەڵی شۆڕش، داخوازییەکان، هەڤاڵەکان[مەبەستی هەواڵە]، خواردەمەنی و پێوەندییەکان بڕەخسێنێ و باڵی سەربازی ڕێکخراویش دەبێ گەلەکەی بە شەڕ و شیر و سەرنێزە نیشان بدا،... لامان وایە کە باش ئەوەیە کە دەبێ هەردووک لەژێر ئیدارەیێکی ڕێکدا بین. لێرەدا خاڵێکی گرینگ دێتە بەرچاو و ئەویش پێوەندی دۆستانە و بەهێز لەنێوان ئێمە و ئێوەیە. بەجۆرێک کە بەردەوام ئاگامان لە کارەکانی یەکتری بێ، هەر بۆیە پێمان باشە ناوەندی حیزبی هیوا لەلای ئێوەبێ" (سوڵتانی، ١٣٩٩ش، ل١١٦).

بارزانی لە(١٥ی شوباتی ١٩٤٥) وەڵامی حزبی هیوای بەنامەیەک دایەوە و لە ژێدەرێکدا دەقی نامەکە بەم شێوەیە هاتووە" ئەوەی کە ویستبوتان کە ناوەندی حیزبی بۆ دەڤەری ئێمە ڕابگوێزرێ، وای لێ تێگەیشتین کە گشت ڕوناکبیرانی کوردستانێ متمانەیان پێ کردووین و دڵنیابوون کە ئێمە بزاڤێکی فیداکارین و ئاواتمان ئازادی کوردی هەژار و بێ پەنا لە چنگی دوژمنانی دڕندە و زۆردارە. گومان نییە کە پێویستی شۆڕشێکی نیشتمانی بۆ ڕزگاری گەلەکەی، تەنیا گیان فیداییە و ئێمە ئەم هەستەمان لەناخی دایە و ئەم بزاڤی فیداکارەین کە بۆ وەدەست خستنی ئازادی، ئامادەین گیانمان فیدا بکەین. ئێمە هەریەکە و لەناوچەیێکی کوردستانێ بڵاودەبینەوە هەتا چالاکییە پێویستەکان دەست پێ بکەین، کەوایە وامان پێ باشە کە ناوەندی حیزبی هیوا هەر لە (D)[6] بمێنێتەوە و داوامان لە گشت ئەندامە بە وەجەکانی حیزب و لقەکانی ئەوەیە کە لەناوەندی حیزب نا ئاگادار نەبن، ... داوا لەم برایانە دەکەین ئەگەر کوو بیانهەوێ، ڕاستەوخۆ هاوکاریمان بکەن، هەر ئێستاکە بێنە ئێرە، هەتا بەدابەشکردنی ئیش و کارەکان یارمەتیدەرمان بن...بەباشی ئاگادارین کە سیاسەتی ئەمڕۆی دەوڵەت ئەوەیە کە دۆسییەی کوردستان و دۆسییەی بارزانی لێک جیابکاتەوە، هەر بۆیە لە گشت کوردستانێ دەنگۆ و بیروبڕوای هەڵەی بڵاودەکاتەوە و بانگەشەی نەرێنی دەکا. لەم پێوەندیەدا ئێوە بەباشی ئاگادارن کە سیاسەت و ڕای (لێژنەی ئازدی) ئەوەیە کە کوردستانێ ڕزگار بکا. پێویستە بۆ بەرگریکردن لەم بانگەشە ژاژاوییەی دەوڵەتی لە ناوەندی حیزبی هیوا چالاکییەکان بەگوڕتر بکرێن و ئەم کارە ڕەشانە بۆ خەڵکی ڕوون بکرێتەوە...و بەربەرەکانی لەگەڵ دوژمنان بەهەر شێوەیێک باشە بکرێ" (سوڵتانی، ١٣٩٩ش، ل١١٨_١٢١).

بارزانی لەو وەڵامەدا وێڕای نیشاندانی ئامادەیی و پشتگیری خۆی بۆ پێشنیارەکەی حزبی هیوا، بەشێوەیەکی ڕاستەوخۆ هێڵە گشتییەکانی جۆر و شێوەی پەیوەندییەکانی نێوان هەردوولای دیاریکرد، دوای چەند ڕۆژێک، ئەندامانی دەستەی دامەزرێنەری لێژنەی ئازادی لە(٣ی ئاداری ١٩٤٥) بەنامەیەکی دیکە، دووپاتی پشتگیری خۆیان بۆ هەڵوێستەکەی بارزانی بۆ حزبی هیوا و داخوازییەکەی ئەوەی دوایی، دەکەنەوە و دەنووسن "بزاڤەکەیان ، بزاڤێکی کوردی نیشتمانییە و سەر بە هیچ حکومەتێکی دەرەکی نییە. ئاوات و خولیاکانی سەرۆکی مەزن[مەبەستیان مستەفا بارزانییە]، ئاواتی هەر کوردێکی دڵسۆز و نەتەوەپەروەرە کە بە ئاماژەیێکی لێژنەی ئازادی و حیزبی هیوا بۆ کوردو کوردستان تێدەکۆشێ و حەولی بۆ دەدا. ئاواتی لێژنەی ئازادی و حیزبی هیواش ڕزگارکردنی کوردوکوردستانە" (سوڵتانی، ١٣٩٩ش، ل١٢٦). ئەم نامەیەش نیشانەیەکی ڕوون و ئاشکرای ئامادەگییە بۆ بەستنی هاوپەیمانی سیاسی لەگەڵ حزبی هیوا بۆ سەرکردایەتیکردنی شۆڕش، بە ڕێبەرایەتی مستەفا بارزانی.

بەم شێوەیە شۆڕشی دووەمی بارزان ئەگەرچی لە سەرەتادا مستەفا بارزانی وەک سەرکردەیەکی تەقلیدی ناساند (هەروتی، ٢٠٠٦، ل٦٠)، بەڵام دواتر حزبی هیوا ڕۆڵێکی کاریگەری تێدا بینی بەهەماهەنگی لەگەڵ دەستەی دامەزرێنەرانی لێژنەی ئازادی، بۆ ئاوەژۆکردنی ئاراستەی جووڵانەوەکە، لە بزاڤێکی ناوچەیی بەرتەسک، بۆ بزاڤێکی سیاسی بەرفراوانی نیشتمانی و نەتەوەیی (البارزاني، ٢٠٠٢، ص١٣٧_١٣٨). بەگوتەی ئەدگار ئۆبلانسی ڕۆژنامەنووسی بەریتانی ئەم هەماهەنگییەی نێوان پارتێکی سیاسی لەگەڵ هۆزێک لە مێژووی بزاڤی ڕزگاریخوازی کوردیدا یەکەم نموونە بوو پێشتر ڕووی نەدابوو (O'balance, 1973, p.47).

کاربەدەستانی عێراق لەڕێگای دەزگا هەواڵگرییەکانیانەوە هەستیان بەو گۆڕانە کرد کە لە ڕەوتی بەرێوەچوونی جووڵانەوەکە ڕوویدا. بۆیە لە یەکێک لە ڕاپۆرتەکانی ئەو دەزگایە کە بۆ وەزارەتی ناوەخۆ بەرزی کردەوە، سەرنجی خۆیان بەچەند دێڕێکی کورت دەربڕی و ڕایانگەیاند کە" جووڵانەوەکە زیاترە لەوەی وەک هەڵگەڕانەوە یان یاخیبوونی دەستەیەکی هۆزگەرایی سەیر بکرێ، بەڵکو جووڵانەوەکە تێکەڵاوی سیاسەت بووە، بەشێوەیەک هەستی کوردانە لەڕووی گەنج و پیرەکانیاندا بە ئاشکرا دەبینرێ" (د.ك.و، ٣١١/٤٣٣٣، ص٢).

بەم شێوەیە دوای ئەو لێکتێگەیشتنەی لەنێوان مستەفا بارزانی و حزبی هیوا دروستبوو (البارزاني، ١٩٨٦، ص٥٣_٦١). ئەو ڕێکخراوەی دوایی، یەکێک لە باڵە سەرەکیەکانی شۆڕشی دووەمی بارزانی پێکهێنا (المزوري، ٢٠٠٨، ص١٥٦)، لەڕێگای دابینکردنی پشتیوانی سیاسی و میللی (هەروتی، ٢٠٠٦، ل٦١) و کۆمەککردنی جووڵانەوەکە لە ڕووی دارایی و ڕێکخستنی پەیوەندییەکان و پاڵپشتیکردنی لەبواری ڕاگەیاندن و پروپاگەندەکردن، بۆ ڕوونکردنەوەی ڕەوایەتی داخوازی و ئامانجە نەتەوایەتییەکانی (البارزاني، ٢٠٠٢، ص١٥٦).

ئەو هاوپەیمانەتییەی مستەفا بارزانی لەو شۆڕشەدا لەگەڵ حزبی هیوا ئەنجامی دا، بۆ دابینکردنی بەشێکی پێداویستیەکانی جووڵانەوەکە. دواجار بە دەستێوەردانی زلهێزێکی وەک بریتانیا و بەشداریکردنی لە هەڵمەتی سەربازی بۆ سەر دەڤەری بارزان، کۆتایی پێهات و شۆڕشەکە سەرکوتکرا (د.ك.و، ٣١١/٤٣٣٣، ص٢).

لەئەنجامی پەڕینەوەی بارزانی و ئەندامانی دیکەی لێژنەی ئازادی کە زۆربەیان وەک پێشتر ئاماژەی پێکرا، لەئەفسەرانی ئازادیخواز بوون، لەگەڵ خاوخێزانە بارزانییەکان بۆ ناوچەکانی ڕۆژهەلاتی کوردستان و بەشداریکردنیان لە نۆبەرەی دەسەڵاتی سەربەخۆی کوردی لە مەهاباد کە لە (کانوونی دووەمی ١٩٤٦) پێکهات، دواتریش ڕۆڵبینیان لەپاراستنی کۆماری کوردستاندا، بەهۆی تێکەڵبوونیان بەهێزە چەکدارەکانی کۆمار لەژێر سەرپەرشتی و سەرکردایەتی مستەفا بارزانی، قۆناغێکی نوێی لەبزاڤی ڕزگاریخوازی کوردی هێنایە پێشەوە (کۆچێرا، ٢٠١١، ل٢٢٥).

3- دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کوردستان

بەکۆتاییهاتنی شۆڕشی دووەمی بارزان، جارێکی دیکە بزاڤی ڕزگاریخوازی کوردی لەباشووری کوردستان، ڕووبەڕووی هەمان ئاستەنگی پێشوو بووەوە کە خۆی لەنەبوونی باڵی سیاسی بزاڤەکەدا دەبینییەوە، وێڕای مانەوە و بەردەوامبوونی هەردوو بنەماکانی دیکەی کە بریتی بوون لە هەبوونی ڕێبەرێکی نەتەوەیی (مستەفا بارزانی) و باڵە سەربازییەکەی کە ئەفسەرە ئازادیخوازەکان و بەشێکی ڕۆڵەی هۆزەکان نوێنەرایەتیان دەکرد. هەربۆیە دوای دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کوردستان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە ١٦ی ئابی١٩٤٥ (قاسملو، ٢٠٠٨، ص٩٣)، بیرۆکەی دامەزراندنی پارتێکی هاوشێوە، لە هزری بارزانیدا گەڵاڵە بوو (حەمەدئەمین، ٢٠١٧، ل١٢). وەک هەوڵێک بۆ ڕێکخستنەوەی جووڵانەوەکە و پڕکردنەوەی ئەو بۆشاییە، لە زستانی ساڵی ١٩٤٦ دەستەی دامەزرێنەرانی (پارتی دیموکراتی کورد)[7] بەسەرۆکایەتی مستەفا بارزانی و ئەندامیەتی هەریەک لە هەمزە عەبدوڵڵا، میرحاج

ئەحمەد[8]، نوری ئەحمەد تەها[9]، مستەفا خۆشناو، محەمەد مەحمود قودسی، خەیروڵڵا عەبدوڵکەریم، عزەت عەبدولعەزیز لە مەهاباد پێکهات (کریم، 1998، ص٣٣).

زۆرینەی ئەندامانی دامەزرێنەری ئەو پارتە لە باڵە سەربازییەکەیەوە بوون، بۆیە لەپێناو دەستبەرکردنی باڵی سیاسی، جارێکی دیکە بارزانی بیری لە دروستکردنی هاوپەیمانی سیاسی یان یەکگرتن لەگەڵ پارت و کۆمەڵە سیاسیەکانی ناوەخۆی باشووری کوردستان کردەوە، لەنموونەی پارتەکانی (شۆڕش[10]و رزگاری[11]ولقی (ژ.ک) لە سلێمانی (عومەر، ٢٠١٣، ل١٢٥). بۆ پێکاندنی ئەم ئامانجەش، بارزانی لە بەهاری ١٩٤٦ هەمزە عەبدوڵڵای وەک نوێنەری خۆی لەمەهابادەوە ڕەوانەی لای ئەو پارت و ڕێکخراوە سیاسییانە کرد (شاویس ١٩٨٥، ص٣٦). دوای پشتیوانی ئەوانەی دوایی لەو بیرۆکەیە، یەکەم کۆبوونەوەی دامەزراندنی پارتی دیموکراتی کوردستان لە ١٦ ی ئابی ١٩٤٦ بە نهێنی لەماڵی (سەعید فەهیم) لە بەغدا ڕێکخرا و دەستەی دامەزرێنەرانی بە سەرۆکایەتی مستەفا بارزانی هەڵبژێردرا[12]، دوای هەڵوەشانەوەی ڕێکخراوەکانی شۆڕش و ڕزگاری لە باشووری کوردستان (کریم، 1998، ص٣٣).

دەستەی دامەزرێنەرانی پارتی لەدوای یەکەم کۆبووەوەیان، ڕاگەیەنراوێکیان بۆ گەلی کورد بڵاوکردەوە، کە لە چاپخانەی کوردستان لە مەهاباد چاپکرا (حەمەدئەمین، ٢٠١٧، ل١٢). لە ڕاگەیەنراوەکە بانگەشەیان بۆ هەموو نیشتمانپەروەران و کۆمەڵە کوردییەکان لە عێراق کرد، بۆ ئەوەی یەکبگرن و پشتگیری لەو پارتە کوردیە بکەن (الطالباني، ١٩٧٠، ص٨٩).

حزبەکە دوای دامەزراندنی، لەبەندەکانی بەرنامەی خۆیدا، چەند ئامانجێکی ڕاگەیاند، وەک تێکۆشان لەپێناو ڕزگارکردنی عێراق لەژێر دەستی داگیرکەر و دوورخستنەوەی لە خەونی کۆنەپەرستان، لەپێناو بەدیهێنانی کۆمارێکی پەرلەمانی دیموکراتی و بەدەستهێنانی ئازادییە دیموکراتییەکان بۆ گەلانی عێراق بە مسۆگەرکردنی مافی چارەی خۆنووسین بۆ گەلی کورد لە چوارچێوەی عێراقێکی یەکگرتوودا. بەرنامەی پارتی دووپاتکردنەوە و پێداگرتن بوو لەسەر پتەوکردنی برایەتی نێوان کورد و عەرەب و داوای خەبات و تێکۆشانی کرد لەلایەن هەردوو نەتەوە دژ بە دوژمنی هاوبەش لەپێناو رزگارکردنی عێراق. ئەمە سەرەڕای چەندین ئامانجی ئابووری و سیاسی دیکە (عومەر، ٢٠١٣، ل١٣٠).

بەم شێوەیە حزبێکی پێشکەوتنخوازی کوردستانی بۆ سەرکردایەتیکردنی جوولانەوەی رزگاریخوازی کوردی بەهەردوو باڵە سیاسی و سەربازییە ڕێکخراوەکەی بەدیارکەوت، بەرێبەرایەتی سەرکردەیەکی نەتەوەیی، کە دروشمی شۆڕشگێری و بەرگریکردن لە سروشتی دیموکراتی و جەماوەری خۆی کردبووە ئامانج. دواتر ئەو حزبە بەر لەوەی ڕۆڵی خۆی لەبزاڤی رزگاریخوازی کوردیدا لە باشووری کوردستان بگێڕێ، حکومەتی کوردستان ڕووبەڕووی هێرش و پەلاماری سوپای ئێرانی بوویەوە و لەئەنجامیشدا لە ١٧ی کانوونی یەکەمی ١٩٤٦ شاری مەهاباد کەوت و بارزانی و بەشێک لەو پێشمەرگانەی لەگەڵیدابوون، وەک لەپێشتریش باسمان لێکرد، بەهۆی ئامادەنەبوون بە خۆتەسلیمکردن بە حکومەتەکانی ئێران و عێراق (د.ك.و ٣١١/٧٣٧)، پەڕینەوە سنووری یەکێتی سۆڤیەت (کۆچێرا، ٢٠١١، ل٢٣٧).

٤- پێکهێنانی حکومەتی کاتی کوردی لە سۆڤیەت

پەڕینەوەی بارزانی و هەڤاڵەکانی لە حوزەیرانی ١٩٤٧ لە ئێرانەوە بۆ یەکێتی سۆڤیەت(SÖZERİ, 2019,S.25) ، جارێکی دیکە ئەو سەرکردەی لە بنکە جەماوەریەکەی و باڵی سیاسی حزبەکەی دوورخستەوە، بەم شێوەیە بزاڤی رزگاریخوازی کوردی لە نێوەخۆی باشووری کوردستان، نەیتوانی ئەو ڕۆڵە کاریگەرە بگێڕێ، بەبێ بوونی سەرکردە و باڵە سەربازییەکەی. لەلای خۆیەوە مستەفا بارزانی کەوتە ژێر کاریگەریی ئەو دۆخە نەرێنییە سیاسییەی ڕووبەڕووی بزاڤی ڕزگاریخوازی کوردی بوویەوە بەهۆی لێکدابڕانی توخمەکانی لەیەکتری (البوتاني ٢٠١٢، ص٢٣).

لەو هەلومەرجەدا و لەپێناو دۆزینەوەی میکانیزمی گونجاو بۆ گێرانەوەی ڕۆڵی کاریگەریی بزاڤەکە لەسەر ڕەوتی ڕووداوە سیاسییەکان لەعێراقدا، دوای ماوەیەکی کەم لە چوونە ناو خاکی سۆڤییەت، بارزانی توانی لەگەڵ کاربەدەستانی سۆڤییەت بگاتە ڕێکەوتنێک بۆ ڕێکخستنی دامەزراوەیەکی سیاسی و سەربازی بە پاڵپشتی حکومەتی ئازەربایجان. دیارە ئەو حکومەتە ئامانجی سیاسی خۆی هەبوو لە پاڵپشتیکردنی ئەو پرۆژەیە، لەمانەش دروستکردنی فشار لەسەر هەردوو حکومەتی ئێرانی وعێراقی بۆ سازشکردن بەرامبەر داخوازییەکانی ئەو سەردەمەی سۆڤییەت، کە بەشێکی پەیوەندی هەبوو بەو خواستەی هەیانبوو بۆ دوورکەوتنەوەی ئەو حکومەتانە لە پاشکۆیەتی و هاوپەیمانی لەگەڵ بەرەی ڕۆژئاوا، ئەمە سەرەڕای ئامانجیان لە دروستکردنی هەژموونی سیاسی و سەربازی لەناوچەکە .(Судоплатов, 2016, C.90)

ئەنجامی ڕێککەوتنەکەی بارزانی لەگەڵ حکومەتی ئازەربیجان، لە ١٩ی کانوونی دووەمی ١٩٤٨ بووە هۆی دامەزراندنی حکومەتێکی کاتی کوردی لە باکۆی پایتەخت، کە پێکهاتەکەی بەشێکی لە کوردەکانی باشوور و بەشەکەی دیکەی لە کوردەکانی خەڵکی ڕۆژهەڵاتی کوردستان بوون[13]. سەرباری ئەوەش حکومەتی ئازەربیجان، دەرفەتی بۆ بارزانی و سەرکردایەتی نوێی کورد رەخساند، بۆ ئەوەی سوود لە ئێزگەی ئازەربیجانی میللی وەربگرێ و هەروەها رەزامەندی نیشاندا بۆ دەرکردنی ڕۆژنامەیەکی کوردی (بارزانی، ١٩٩٨، ل١٩٨).

دامەزراندنی حکومەتی کاتی کوردی لە ئازەربایجان، لە نێوەندە سیاسیە جیهانییەکان دەنگدانەوەی هەبوو، بۆ وێنەش بەڵگەنامەیەکی حکومەتی فەرەنسا، لەژێر ناونیشانی" دامەزراندنی دەوڵەتێکی نوێی کوردی لەژێر چاودێری سۆڤێتییەکان "، باس لەوە دەکات کە سۆڤیەت جاڕی دامەزراندنی حکومەتی کوردی لە ئازربایجان دەدا. بەپێی ئەو بەڵگەنامە فەرەنسییە، ئەم حکومەتە لەلایەن سەرۆکی کورد مەلا مستەفا سەرۆکایەتی دەکرێ و بارەگای سەرکردایەتی لەم شارەدا دەبێ کە لەوێدا لەلایەن ئەفسەرگەلی سۆڤیەتی، چەند هەزار سوارەیەکی کورد مەشق و ڕاهێنانیان پێ دەکرێ (عەبدوڵلا، ٢٠٢١، ل٣٣٥).

لەلای خۆیەوە، ڕێپێدراوی پادشایەتی عێراق لە تارانی پایتەختی ئێران، بە نووسراوێکی فەرمی کە بۆ وەزارەتی دەرەوەی حکومەتەکەی ڕەوانەکردووە، بەهەمان شێوە ئاماژە بە دامەزراندنی حکومەتێکی کوردی لە قەفقاسیای روسیا دەکات لەلایەن سەرکردە کوردەکانی کە چوونەتە روسیا بە پاڵپشتی حکومەتی سۆڤییەت. هەر لەو نووسراوەدا، نوێنەرایەتی حکومەتی عێراقی لە تاران، باسی لەوە کردووە کە حکومەتی سۆڤییەت ئێزگە و چاپخانەیەکی وەک هاوکاری بە کوردەکان داوە، بۆ ئەنجامدانی پروپاگەندەی سیاسی و گواستنەوەی هەواڵەکانیان بۆ دیوی باشوور و ڕۆژهەلاتی کوردستان (د.ك.و، ٣١١/٧٣٧)[14].

ئەم هەنگاوە مەترسییەکی زۆری بۆ حکومەتی ئێرانی دروستکرد، تەنانەت لە ئایاری ١٩٤٨ جوولەی بە چەند یەکەیەکی هێزە سەربازییەکانی خۆی لەتاران بۆ ناوچەی ئازەربایجان کرد بۆ پاراستنی سنوورەکانی لەگەڵ سۆڤییەت، بەهۆی ئەوەی زانیارییان پێگەیشتبوو مستەفا بارزانی لەگەڵ ژمارەیەک لەچەکدارەکانی، لەسنووری ئێران نزیک بووەتەوە (د.ك.و، ٣١١/٧٣٧، ص٢).

لەلایەکی دیکە سەرۆک وەزیرانی ئێران لە ڕۆژی ١٣ی کانوونی دووەمی ١٩٤٩ نامەیەکی بۆ بالیۆزی سۆڤییەت لەتاران نارد، تیایدا سەرکۆنەی ئەو کارەی کرد کە سۆڤێتییەکان لەبەرژەوەندی کوردە پەناهەندەکان ئەنجامی دەدەن(بارزانی، ١٩٩٨، ل١٩٩). هەروەها ڕۆژنامەکانیان هێرشی ڕاگەیاندنی چڕیان دەستپێکرد و سۆڤێتیان بەوە تۆمەتبار کرد، کە لەڕێگەی ئەو هەوڵانەی بۆ دامەزراندنی حکومەتێکی کوردی ئەنجامی ئەدا، مەبەستیانە شکستەکانی خۆیان لە نێوەندی نێودەوڵەتی بشارنەوە (د.ك.و، ٣١١/٧٣٧).

دیارە وەک مەسعود بارزانی باسی دەکات، تەمەنی ئەو دامەزراوەیە کورت بووە، بەهۆی ئەوەی کەسانێکی ناسراو لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان کە ئەندامی سەرکردایێتی سیاسیش بوون، ڕۆڵێکی نەرێنیان گێڕا و بەتەنگ ئەرکی نیشتمانی خۆیانەوە نەهاتن، بەڵکو بەپێی ئەو ژێدەرە بوونە داردەستی جەعفەر باقرۆفی سەرۆکی ئازربیجان و دەزگا نهێنییەکەی، تا بە ئارەزووی خۆی بیانجولێنێ و بیانکاتە ئامرازی لێکدابڕان و ناتەبایی، ئەوە سەرەڕای ناکۆکییەکانی ئەوەی دوایی لەگەڵ جەعفەر باقرۆف، کە هەمیشە مەبەستی بوو لەبەرژەوەندی ئەجێندای خۆی بەکاریان بێنێ، تاکوو ئەو ڕادەیەی ئەوەی دوایی کەوتە هەڕەشەکردن لەبارزانی، بەڵکو بچێتە ژێر باڵی خواست و داخوازییەکانی. ئەوەبوو بارزانی لەدیدارێکیدا لەگەڵ ناوبراو لەوەڵامی ئەو هەڕەشانەی هەبوون پێی ڕاگەیاند" هاوڕێ باغرۆف، ئێمە بۆیێ نەهاتوینە ئێرە تۆ هەرەشەمان لێ بکەیت، ئەگەر ئێمە لەهەڕەشە ترسابایین، تۆ منت لێرە نەدەدی، ئێمە بۆیێ هاتوینە یەکێتی سۆڤێت کە دەنگی گەلی زوڵم لێکراوی کوردستان بەگەلانی سۆڤێت ڕابگەیێنین، دەمانەوێ پیاوەتی و سەربەرزی خۆمان بپارێزین، تکات لێدەکەم ئەوەیش بزانە کە ئێمە گەلێکین سەر بۆ هەڕەشە دانانەوێنین و هەرگیز ئامادەنین پاشکۆی گەلێک بین، با دۆست و برایشمان بێ وەکو گەلی ئازاربایجان، بەلام هیچی لە ئێمە زیاتر نەبێ، ئێمە گەلێکی سەربەخۆین و پارچەیێک لە ئازاربایجان نین و ناشمانەوێ کەسایەتی گەلەکەمان پێشێل بکرێ" (م. بارزانی، ١٩٩٨، ل١٩٩).

بەگوێرەی زانیارییەکانی مەسعود بارزانی دواجار تێکچوونی پەیوەندیەکانی بارزانی لەگەڵ باقرۆف بوونە هۆی کۆتایهاتنی کاروباری ئەو دامەزراوەیە و پاشان لەسەر داخوازی بارزانی، حکومەتی سۆڤییەت بارزانی و هەڤاڵەکانی گواستەوە بۆ تاشقەند لە ئۆزبەکستان (م. بارزانی، ١٩٩٨، ل١٩٩_٢٠٠). گەورە ئەفسەری دەزگای هەواڵگری سۆڤییەت باڤیل سودوبلاتوف(Pavel Sudoplatov) لە یاداشتەکانی خۆیدا باس لەوە دەکات کە لەئاداری ١٩٥٢ بە نوێنەرایەتی حکومەتی سۆڤییەتی لەگەڵ بارزانی کۆبۆتەوە و پێشنیازی بۆ کردووە دامەزراوەیەکی سەرکردایەتی سیاسی و سەربازی نوێ بە پاڵپشتی ئەوان پێکبهێنێ، بۆ ئەنجامدانی چالاکی سەربازی لەنێو خاکی عێراق و ئێران، بەمەبەستی فشار دروستکردن لەسەر حکومەتەکانی ئەو دوو وڵاتە بۆ دوورکەوتنەوەیان لەبەرەی ڕۆژئاوا. دیارە مستەفا بارزانی بەپێی ئەو ژێدەرە، لەو گفتوگۆیانەدا داوای رەزامەندی حکومەتی

سۆڤییەتی کرد، بۆ دامەزراندنی ناوچەیەکی ئۆتۆنۆمی بۆ کورد، لەسەر سنوورەکانی تورکیا و ئێران و عێراق، کە خۆی سەرپەرشتی بکات و حکومەتی سۆڤییەت پاڵپشتی بکات، بەلام بەپێی گێڕانەوەی سۆدوبلاتۆڤ ئەو پێشنیارە بەهۆی نەبوونی دەسەلاتی ئەندامانی دانوستکار لەسەر ئەو بابەتە هەستیارە، ڕەتکراوەتەوە (سوبوبالتوف، ٢٠٠٥، ص١٦).

لەلایەکی دیکە لەو ماوەیەدا کە بارزانی لە سۆڤییەت بوو، ڕێکخستنەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان لەناوەخۆی عێراق، لەهەوڵە سیاسییەکانی خۆیان بەردەوام بوون، ئەگەر لەچوارچێوەیەکی بەرتەسکیشدا بووبن، چونکە لە دروستکردنی پەیوەندی و هەڵوێستی نیشتمانی زیاتر بڕی نەکرد (الطالباني، ١٩٧٠، ص١٧٣). ئەوەی کە بۆ ئەو قۆناغەی بزاڤی ڕزگاریخوازی کوردی گرنگ و بایەخدار بوو، ئەوەبوو کە هەردوو باڵی سیاسی و سەربازییەکەی وێرای دوورکەوتنەوەیان لەیەکتری، بەیەکگرتوویی مانەوە، تەنانەت باڵی سیاسی لە کۆنگرەکانی پارتی کە لە ساڵەکانی ١٩٥١ و ١٩٥٣ بەستران، مستەفا بارزانیان وەک سەرۆک هەڵبژاردەوە، بەبێ ئەوەی ئامادەیی لە کۆنگرەدا هەبێ (الخرسان، ٢٠٠١، ص٥٨).

بەم شێوەیە بارزانی وەک تەنها سەرکردە و ڕێبەری کورد لە باشووری کوردستان و لەتەواوی عێراقدا لەمەیدانی سیاسی مایەوە (Lortz, 2005, p.46). ئەو کەرنەڤاڵە جەماوەرییەی لەپێشوازی ئەودا لەکاتی گەڕانەوەی لە یەکێتی سۆڤێتەوە بۆ عێراق لە ٦ی تشرینی یەکەمی ١٩٥٨ ڕێکخرا (کوماروف ٢٠٠٥، ص٢٨)، وێڕای هەڵواسینی وێنەکەی بەجلی سەربازی لە زۆربەی گوند و شارەکانی کوردستان (سوڵتانی، ١٣٩٩ش، ل٢٨٥)، ڕاستی پابەندبوونی بنکەی جەماوەری ڕێکخستنەکانی حزب و باڵی سیاسی پارتی بە پرەنسیبەکانی جوولانەوەی ڕزگاریخوازی کوردی و ڕێبەرەکەیان دەسەلمێنن.

گەڕانەوەی بارزانی بۆ عێراق، لاپەڕەیەکی نوێی لە مێژووی بزاڤی ڕزگاریخوازی کوردی هەڵدایەوە، بەهۆی کۆبوونەوەی هەر سێ توخمە سەرەکییەکەی کە (ڕێبەر و باڵەکانی سیاسی و سەربازی ڕێکخراو) بوون لە بۆتەی یەک ڕێکخراوی سیاسی کە (پارتی دیموکراتی کوردستان) بوو. بەتایبەتی دوای ئەوەی پارتەکە لە ٩ی شوباتی ١٩٦٠ بەپێی یاسای کۆمەڵەکان ژمارە(١)ی ساڵی١٩٦٠ (الوقائع العراقية ، العدد (٢٨٣)، ١٩٦٠)، وەک پارتێکی سیاسی لە عێراق بەشێوەیەکی فەرمی مۆڵەتی کارکردن و ئەنجامدانی چالاکی سیاسی بەئاشکرای وەرگرت (خەبات، ع(١٦٧)، ١٩٦٠، ص١).

بەم شێوەیە پارتی وەک یەکەم ڕێکخراوی سیاسی کوردی مۆڵەت پێدراو لەدوای دامەزراندنی ڕژێمی کۆماری لە عێراق، تێکەڵ بەپرسی نیشتمانی بوو، ئیتر لە چوارچێوەیەکی فراوانتر و لەمەیدانێکی سیاسی گەورەتر، چالاکییە سیاسیەکانی خۆی ئەنجامدا (کوماروف، ٢٠٠٥، ص٥١)، دروشمەکانیشی لە بازنەی داخوازییە نەتەوەییەکان هەرمانەوە، بەڵام بە پێداگریکردن لەسەر بەدیهێنانی دیموکراتیەت بۆ عێراق، گوزارشتی لە خواستێکی گشتی نیشتمانی دەکرد، بەتایبەتی دوای خۆدزینەوەی دەسەڵاتدارانی ئەو کاتەی عێراق لە جێبەجێکردنی ئەو بڕگەو ماددانەی دەستووری کاتی، کە پەیوەندییان بە مافەکانی کورد و پێکهاتەکانی دیکە هەبوو (ملا، ٢٠٠٨، ص١١٠_١١٥).

ئامانجی مستەفا بارزانی لە دامەزراندنی ئەو پارتە سیاسییە، بە بڕوای ئێمە دەگەڕێتەوە بۆ خواستی ئەو بۆ ڕزگارکردنی جوولانەوەی ڕزگاریخوازی کوردی لە کۆت و بەند و ئاڵنگارییە کلاسیکیەکان و بونیادنانی کەسایەتی شۆڕشگێری دیموکراتیخوازی کوردی و فراوانکردنی مەیدانی شۆڕش لەدێهاتەکانەوە تاکو شارەکان و دوورخستنەوەی ڕۆڵی تاکە کەس و چین و ناوچەیەکی دیاریکراو بوو، لە ڕێبەرایەتیکردنی شۆڕشی کورد، بۆ ئەوەی جوولانەوەی نەتەوەیی خاوەنی مۆرکێکی گشتگیری نیشتمانی و ئایدیا و ستراتیژی نەتەوەیی بێ، لە ڕێگای تێپەڕاندنی ئەو بەربەستانەی ببونە هۆی قەتیس بوونی بزاڤی ڕزگاریخوازی کوردی لەناوچە و سنوورێکی دیاریکراوی بەرتەسک.

سەرەڕای ئەوەش مستەفا بارزانی لە ساڵی ١٩٦٤ جارێکی دیکە ڕووبەڕووی هەمان کێشەی پێشوو دەبێتەوە، بەهۆی دابڕانی باڵی مەکتەبی سیاسی پارتی دیموکراتی کوردستان و خۆجیاکردنەوەیان لەڕێزی شۆڕشی کورد، لەئەنجامی ئەو جیاوازیانەی لەڕووی هزریەوە سەبارەت بە سەرکردایەتیکردن و بەڕێوەبردنی شۆڕشەکە لەنێوان باڵەکانی سیاسی و سەربازی پارتی دروست بوو (عیسا، ٢٠١٤، ل٢٣٠_٢٤٠). بۆ چارەسەرکردنی ئەو گرفتە و لەپێناو پڕکردنەوەی ئەو بۆشاییە، بارزانی پەنای بۆ دامەزراندنی(ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستانی عێراق) برد، وەک لە خوارەوە باسی دەکەین.

٥- دامەزراندنی ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستانی عێراق

ئامانجی مستەفا بارزانی لە پێکهێنانی ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستانی عێراق بەپێی بۆچوونی کەسێکی نزیک لەخۆی ئەوەبوو، هەموو چین و توێژەکانی میللەت لەسەرتاسەری کوردستان لە دروستکردنی بڕیار و کاروباری شۆڕش بەشداربن، ونکە بە گوتەی ئەو، شۆڕش موڵکی کەسێک یان پارتێک نەبوو، ئەمەش هەڵقوڵاوی بۆچوونێکی دیموکراسیانە بوو بۆ بارودۆخەکان (دزەیی،

٢٠١٣، ص٨٧). بەڵام توێژەرێک ئەوە بە دوور نازانێ کە یەکێک لە ئاماجەکانی پێکهێنانی ئەنجوومەن، خواستی بارزانی بووبێ بۆ سنووردارکردنی ئەو جیابوونەوەیەی کە لەڕیزەکانی پارتی ڕوویدا، بە دامەزراندنی هەندێک لە کەسایەتییە ناسراوەکان و سەرۆک هۆزەکان لە ئەنجوومەن و لەو بەڕێوەبەرایەتییانەی دواتر لەلایەن ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕشەوە لە کوردستان پێکهێنران، هەروەها هەوڵێک بوو بۆ ڕێگەگرتن لە پەیوەندیکردنیان بە گرووپی مەکتەبی سیاسی پێشووی پارتی و حکومەتی عێراق (محمد، ٢٠٢١، ل٧٦).

ئەو دوو تێڕوانینەی پێشوو بە ڕادەیەک ڕاستن، بەڵام هۆکاری دیکەش هەبوون بۆ ئەوەی بارزانی بیر لە پێکهێنانی دامەزراوەیەک بکاتەوە بۆ سەرپەرشتیکردن و بەڕێوەبردنی شۆڕش لە ناوچە ئازادکراوەکان، یەکێک لەو هۆکارانەش بە بڕوای ئێمە کاریگەری ئەو نامەیە بوو کە عیسمەت شەریف وانلی[15] (سکرتێری لیژنەی بەرگری لە مافەکانی گەلی کورد) لە ڕێکەوتی ٢٧ی حوزەیرانی ١٩٦٢ لە بەیروتەوە بۆ مستەفا بارزانی ڕەوانکرد. لەو نامەیەدا وانلی باس لەو دیدارەی خۆی دەکات کە لە ٦ی حوزەیرانی ١٩٦٢ لە سویسرا لەگەڵ لێژنەی خاچی سووری نێودەوڵەتی ئەنجامی داوە بۆ ئەوەی هەوڵ بدەن وەک ناوبژیکارێک لە نێوان سەرکردایەتی شۆڕشی کورد و حکومەتی عیراقی، کار بۆ هێورکردنەوەی دۆخەکە بکەن و یارمەتی و کۆمەکی مرۆیی پێویستیش پێشکەش بە ناوچە ئازادکراوەکانی ژێر دەسەڵاتی شۆڕشی کورد بکەن. هەر لەو نامەیەدا وانلی ئاماژە بۆ وەڵامی ڕێکخراوی ناوبراو دەکات و باسی لەوە کردووە کە ئەوان پێیان ڕاگەیاندووە لەبەرئەوەی ئامانجی شۆڕشی کورد ئۆتۆنۆمیە لە چوارچێوەی عێراقدا، هیچ دەوڵەت و ڕێکخراوێک ناتوانێ بەبێ ڕەزامەندی حکومەتی عێراقی دەستوەردان لەو بابەتەدا بکات، لەدرێژەی ئەو زانیارییانەی لە نامەکەیدا ناوبراو بە بارزانی گەیاندوە، باسی لەوە کردوە کە بەو ڕێکخراوەی ڕاگەیاندووە "هەڵوێستان چی دەبی ئەگەر شۆڕش ئامانجەکانی بگۆڕێ و حکومەتێکی کوردی لە کوردستانی باشوور واتە لەناوچە ئازادکراوەکان پێک بهێنێ لەژێر سەرکردایەتی جەنابتان"[واتە: بارزانی] دەڵێت ئەوان لە وەڵامدا باسیان لەوە کرد کە لەو دۆخەدا یاساکانیان ڕێگایان پێدەدات دەستوەردان لەکاروباری عێراقدا بکەن، بەبێ گەڕانەوە بۆ حکومەتی ناوەندی (بارزانی، ٢٠١١، ص١٥٧). لێرەدا بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە یەکێک لە هۆکارە سەرەکیەکانی دامەزراندنی ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستانی عیراق، دەگەڕێتەوە بۆ ئامانجی بارزانی بۆ بەدەستهێنانی پشتیوانی نێودەوڵەتی بۆ شۆڕشی کورد وەک لە پوختەی نامەکەی وانلی بەدیاردەکەوێ.

لەلایەکی دیکە دەتوانین بڵێین هۆکاری ڕاستەوخۆ بۆ پێکهینانی ئەم دامەرزاوەیە پەیوەندی هەبوو بەو دۆخەی ڕووبەڕووی ناوچە ئازادکراوەکان بووەوە، چونکە دوای ئەوەی شۆڕشی کورد بۆ ماوەی سێ ساڵ (١٩٦١_١٩٦٤) بەردەوام بوو، ناوچەیەکی بەرفراوان لە (زاخۆ تاوەکو خانەقین) کە مەیدانی شەڕی نێوان پێشمەرگە و سوپای عێراقی بوون، ئازادکران و ئەرکی بەڕێوەبردنیان کەوتە ئەستۆی سەرکردایەتی شۆڕشی کورد (وانلي، ٢٠١٢، ص٣٣٧).

ئاشکرایە بوونی پانتاییەکی بەرفراوانی خاك لەژێر دەسەڵاتی شۆڕش، کە دانیشتوانەکەی بە (یەك ملیۆن) کەس دەخەمڵێندرا، وێڕای کەڵەکەبوونی کەموکوڕییەکی زۆری خزمەتگوزاریی بەهۆی کشانەوەی دامەزراوە فەرمییەکانی حکومەتی عێراقی لەو ناوچانە، هەروەها پێویستی ناوچە ئازادکراوەکان بە پێکهاتەیەکی کارگێڕی بۆ چارەسەرکردنی کێشە و گرفتە کارگێری و کۆمەڵایەتی و دادوەرییەکان (بارزانی، ٢٠٠٤، ل١٥٤). بەڕادەی پێویستی خۆیان، هاندەربوون بۆ ئەوەی مستەفا بارزانی وەک ڕێبەری بزاڤی ڕزگاریخوازی کورد و سەرۆکی پارتی دیموکراتی کوردستان، لە کۆنگرەی شەشەمی پارتەکەدا کە لەماوەی (1_9)ی تەمووزی ١٩٦٤ لە شارۆچکەی قەڵادزێ بەسترا، پێشنیاری دامەزراندنی ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستانی_عێراق بکات. تاوەکو لە ڕێگەی ئەو ئەنجوومەنەوە کاروبارە سیاسی و سەربازییەکان لە ناوچە ئازادکراوەکان بەڕێوەببات (جواد، ١٩٩٠، ص١٣٠). دوای بڕیاری دوورخستنەوەی ١٤ ئەندامی سەرکردایەتی باڵی مەکتەب سیاسی[16] لە ریزی شۆڕش (حبیب، ٢٠١٩، ل٢١٥).

دوای ڕێکخستنی کۆبوونەوەیەکی میللی نیشتمانی بەرفراوان لە شاری قەڵادزێ (حەسەن ٢٠٠٧، ل٢١٥) لە ڕۆژانی(٢٨_٢٩)ی ئەیلوولی ١٩٦٤ بە ئامادەبوونی ژمارەیەکی زۆر لە کەسایەتی سیاسی و سەربازی و پیاوماقوڵان و سەرۆك خێڵە کوردییەکان و چەند کەسایەتییەك لە پێکهاتەی ئایینی و نەتەوەییەکانی دیکەی کوردستان (محمد، ٢٠٢١، ل٦٦_٧٠)، مستەفا بارزانی پێشنیازەکەی سەبارەت بە پێکهێنانی ئەنجوومەنێك بۆ سەرکردایەتیکردنی شۆڕش و بەڕێوەبردنی ناوچە ئازادکراوەکان خستە بەردەم ئامادەبووان (حەسەن، ٢٠٠٧، ل٢١٥).

دوای دوو ڕۆژ کۆبوونەوە، بارزانی وتەیەکی پێشکەشی ئامادەبووان کرد و تێیدا هۆکارەکانی پێکهێنانی ئەنجوومەنەکەی ئاشکرا کرد و باسی لەوە کرد کە لەم ڕۆژانە بارودۆخی کوردستان بە قۆناغێکی زۆر هەستیاردا گوزەر دەکات، لە لایەک دەبینین حکومەت تا ئێستا هیچ هەنگاوێکی ئەرێنی نەناوە لە پێناوی چارەسەرکردنی دۆزی ڕەوای کورد بە شێوەیەکی ئاشتییانە، چاوەڕێش ناکرێ هیچ

شتێک بکات، بۆیە گرنگە ریزەکانمان ڕێکبخەین و بەبێ جیاوازی هەوڵی ئامادەکردن و ڕێکخستنی ڕۆڵەکانی گەلی کوردستان بدەین لە پێناوی قوربانیدان بۆ هێنانەدی ئەو ئامانجانەی گەلەکەمان لە پێناویاندا خەبات دەکات. بارزانی ڕووی قسەکانی کردە ئامادەبووان و گوتی:" ئێوە باش دەزانن کە پارتی لەسەر بنەمای تازەوە ڕێکخراوەتەوە و ئەو گرووپانەش لە کوردستان دەرکران کە خۆیان بەسەر گەلی کوردا دەسەپاند، دەخوازین بەگوێرەی پرۆگرام و ڕێگایەکی تازە کار بکەین، بە مەرجێک هەموو چینەکانی گەلی کوردستان بەشداربن تیایدا" (محمد، ٢٠٢١، ل٥٨).

لە درێژەی ووتارەکەیدا بارزانی داوای لە ئامادەبووانی کۆبوونەوەکە کرد ئەو کەسانە بۆ سەرکردایەتیکردنی دامەزراوەکە هەڵبژێرن کە لەخزمەتی گەل و نیشتماندا ڕۆڵی باڵایان بینیوە بۆ ئەوەی ببن بە نوێنەری ڕاستەقینەی گەلەکەیان لە ئەنجوومەن. ئامادەبووانی کۆنگرە بەگشتی پێشوازییان لە پێشنیارەکە کرد. بەو شێوەیە لە 4 ی تشرینی یەکەم 1964 بڕیاری پێکهێنانی ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان درا (بارزانی، ٢٠٠٤، ل١٨٦).

هەر لەو کۆبوونەوەیەدا مەلا مستەفای بارزانی بە کۆی دەنگی ئامادەبووان بە سەرۆك هەڵبژێردرا، ئەمیش داوای کرد لە ڕێگەی هەڵبژاردن، نوێنەری خۆیان بۆ ئەنجوومەنەکە دەستنیشان بکەن. ئەوە بوو دوای ئەنجامدانی پرۆسەکە، (٦٣) کەسایەتی لەنێوان سەرۆك هۆز و پیاو ماقوڵان و پێکهاتە ئایینی و نەتەوەییەکانی دیکەی کوردستان وەك ئەندامانی سەرکردایەتی ئەنجوومەنەکە هەڵبژێردران[17]، بەشێک لەمانە کادیرانی پێشکەوتووی سیاسی و فەرماندەی باڵای سەربازی پارتی بوون، کە بە پشتگیری پارتەکەیان و چەند کەسایەتییەکی دیکە لە پێکهاتە نەتەوەیی و ئایینیەکان وەک میر تەحسین سەعید بەگ بە نوێنەرایەتی کوردە ئێزیدییەکان (خوری پۆلس بێداری)[18] بە نوێنەرایەتی کلدان (حبیب، ٢٠١٩، ص١٧٥)، (ماری یولاها ئەندراوس[19]) بە نوێنەرایەتی ئاشوورییەکان، بوونە ئەندامی ئەو دامەزراوەیە (کریم، 1998، ص١٠٤). ئەوەی جێی سەرنج و تێڕامانە لەهەڵبژاردنی ئەندامانی ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستانی عێراق ئەوەیە، زۆرینەی ئەندامەکان لەکەسایەتییە دیارەکانی هۆزەکان یان فەرماندە باڵاکانی سەربازی و بەرپرسانی حزبی و پیاوانی ئایینی غەیرە موسڵمانی خانەدانەکان بوون، ئەمەش بەهۆی پێویستی شۆڕشی کوردی بووە کە لەئەنجامی ئەو دۆخە نائاساییەی تێدا گوزەری کردوە، زیاتر پشتی بە خەڵکێک بەستووە، کە خاوەنی هەژموونی هۆزایەتی یان ئایینی بوونە.

یەکەمین کۆبونەوەی ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستانی عێراق لە 9 ی تشرینی یەکەم 1964 لە دێی بۆسکێن ڕێکخرا (نانەکەلی، ٢٠١٧، ل١١). لە کۆبوونەوەکە لەپێناو ڕێکخستنی کاروباری سەربازی و هێزەکانی پێشمەرگە و کاروباری گومرگ و باج و دارایی و بەڕێوەبردنی ناوچە ئازادکراوەکان و داڕشتنی پەیڕەوی ناوەخۆیی و پرۆگرامی ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕش و دیاریکردنی ئەرک و مافەکانی ئەنجوومەن و سەرۆکەکەی بڕیار لەسەر نووسینەوەی دەستوورێک درا، پاشان پێنج لێژنەی پەیوەندیدار بە کاروبارەکانی (سەربازی و دارایی و کارگێری و دادوەری و دەستووری) بۆ ئەم مەبەستە پێکهاتن (CIA,RDP79-00927A004800110003-7,the Kurdish war-round four, Washington, April 23, 1965)

هەر لێژنەیەك زانایەکی فیقهی و چەند پارێزەرێکی تێدا ئەندام بوون (محمد ٢٠٢١، ل٧١). لێژنەکان بۆ ماوەی یەك هەفتە لە (٩_١٧)ی تشرینی یەکەمی ١٩٦٤ کۆتاییان بە کارەکانی خۆیان هێنا. هەر یەك لەو لێژنانە، (١٣) ماددەی یاساییان پێشکەشی ئەنجوومەن کرد، پاشان دەستوورەکە پێشەکییەکی بۆ نووسرایەوە، کە مەبەست و ئامانجی سەرکردایەتی بزاڤی ڕزگاریخوازی کوردی سەبارەت بەنووسینەوەی بەدیارخست، وێڕای چەسپاندنی (١٣) ماددەی سەرەکی، کە تایبەت بوون بە ناساندنی (ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان_عێراق) وەك باڵاترین دەسەڵاتی یاسادانان و ناساندنی (مەکتەبی تەنفیزی) وەك دەسەڵاتی باڵای ڕاپەراندن لە ناوچە ئازادکراوەکانی باشووری کوردستان (رەحمان، ٢٠١٧، ل٤٤).

شیاوی باسە بە پشت بەستن بە ماددەکانی (٩_١٠) لە دەستووری ساڵی ١٩٦٤، ئەنجوومەنە هەڵبژێردراوەکە لە ١٧ی تشرینی یەکەمی ١٩٦٤ بڕیاری پێکهێنانی دامەزراوەی مەکتەبی تەنفیزی دەرکرد، بۆ ئەوەی لە ناوچە ئازادکراوەکانی باشووری کوردستان سەرپەرشتی کاروباری بەڕێوەبردن بکات. مەکتەبی تەنفیزی لە (١٧) ئەندام پێکهات، کە (٩)یان ئەندامی حزب و (٥)یان فەرماندەی سەربازی و (٣)ئەندامی دیکەیان لە پێکهاتە ئایینی و نەتەوەییەکان بوون(خبات،ع(475)،کانون الاول1964،ص8).

دوای هەموارکردنەوەی دەستوور لە ساڵی ١٩٦٨، ئەندامێکی دیکە لە پێکهاتەی مەسیحییەکان بۆ ئەنجوومەنەکە زیادکرا (محمد، ٢٠٢١، ل٧٣). ئەو دامەزراوەیە لە چەند نووسینگە و بەشێکی وەك نووسینگەکانی (سیاسی، عەسکەری، دادوەری، دارایی، کاروباری دەرەوە، ئابووری) و بەشەکانی (ئاسایش و پشکنین، ڕاگەیاندن) پێک دەهات (وانلي، ٢٠١٢، ص٣١٨).

لەڕاستیدا ناوبانگی مەکتەبی تەنفیزی بۆ شۆڕش، لە ناوبانگی مەکتەبی سیاسی بۆ پارتی زیاتر بوو، چونکە ئەو هاوشێوەی ئەو دەسەڵاتە کارگێرییە بوو کە سەرپەرشتی جێبەجێکردنی بڕیارەکانی ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی دەکرد (محمد، ٢٠٢١، ل٧٥).

سەبارەت بە مێژووی هەڵوەشاندنەوەی ئەو دامەزراوەیە، هیچ بەیاننامەیەکی فەرمی یان سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراومان لەبەردەستدا نییە، بەڵام بەڵگەنامەیەکی حکومەتی ئەمریکا بەپشت بەستن بەو زانیاریانەی لەلایەن نوێنەرێکی سەرکردایەتی شۆڕشی کورد بەدەستی گەیشتووە، ئاماژە بۆ ئەوە دەکات که لە دوای ڕێککەوتنی ١١ی ئاداری ١٩٧٠، کوردەکان ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستانی عێراق و مەکتەبی تەنفیزیان هەڵوەشاندەوە (.FRUS, 1969–1976, Volume E–4, July 16, 1971)

لەلایەکی دیکە بەپێی زانیارییەکانی توێژەرێک مەکتەبی تەنفیزی ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستانی عێراق تا ساڵی ١٩٧٤ بوونی هەبووە و هیچ گۆڕانکارییەک بەسەر پێکهاتە و شێوازی کاریدا نەهێنرا، لەگەڵ ئەوەشدا بەتایبەتی دوای مۆرکردنی ڕێککەوتنی ١١ی ئاداری ١٩٧٠ مەکتەب هیچ دەسەڵاتێکی نەما. دواجار سەرکردایەتی شۆڕشی کورد لەکۆتایی مانگی ئاداری ١٩٧٤ بۆ بەڕێوەبردنی ناوچە ئازادکراوەکان پرۆژەیەکی نوێی جێبەجێکرد (محمد، ٢٠٢١، ل١٣٧). کە لە باسی داهاتوو، زانیاری لەسەر دەخەینەڕوو.

٦- دامەزراندنی ناوچەی ئۆتۆنۆمی و یەکە کارگێرییەکان لە ناوچە ئازادکراوەکان

دانوستانەکانی حکومەتی عێراقی و سەرکردایەتی شۆڕشی کورد لەساڵی ١٩٧٠، ڕێکەوتننامەی ١١ی ئاداری لێکەوتەوە، بەپێی ئەو ڕێکەوتنەی ئەنجامدرا، حکومەتی عێراقی ڕەزامەندی نیشاندا بە دامەزراندنی ناوچەی ئۆتۆنۆمی لە باشووری کوردستان وەک وەڵامدانەوەیەک بۆ داخوازییەکانی سەرکردایەتی شۆڕشی کوردی لەو کاتەدا (کۆچێرا، ٢٠١١، ل٣٥٧).

لە ڕۆژنامەی دەستووری ئوردنیدا هاتووە ئەو ڕێککەوتنامەیە بەپێی ئەو بەیاننامەی لە ١١ی ئاداری ١٩٧٠ ڕاگەیەنرا، (١٥) خاڵی لەخۆگرتبوو (الدستور(جريدة)، ع(1048)،12 أذار 1970، ص١). لەدیارترین ئەو خاڵانەشی لەبەیاننامەکەدا هاتبوو، بریتی بوو لە ئەنجامدانی سەرژمێری بۆ دیاریکردنی ناوچەی ئۆتۆنۆمی[20]، لە بەڵگەنامەیەکی ئەمریکیشدا باسی ئەوە کراوە کە هەر بەپێی یەکێک لە خاڵەکانی ڕێکەوتنامەکە، سەرکردایەتی شۆڕشی کوردی ڕەزامەندی دەربریوە لەسەر هەڵوەشاندنەوەی دامەزراوەکانی بەڕێوەبردن لەناوچە ئازادکراوەکانی ژێر دەسەڵاتی شۆڕش، بۆئەوەی دوو دەسەڵاتی کارگێری لەیەک ناوچەدا نەبن ((FRUS, 1969_1976, Volume E_4,1971).

هەرچەندە لەسەر بنەمای ئەو ڕێککەوتنە، سەرکردایەتی کورد پابەندی بەشێکی زۆری بەڵێنەکانی خۆی بوو، بەتایبەت ئەوەی پەیوەندی هەبوو بە هەڵوەشاندنەوەی دامەزراوەکانی بەڕێوەبردن لەمانەش ئەنجوومەنی سەکردایەتی شۆڕشی کوردستانی عیراق و مەکتەبی تەنفیزی، بەڵام حکومەتی عیراقی هیچ هەنگاوێک بۆ جێبەجێکردنی ڕێککەوتنامەکە نەهاتە پێشەوە لەچەند خاڵێکی سادە نەبێ، بەو هۆیەشەوە پەیوەندییەکان لەنێوان هەردوولا، بەهۆی ماوەی درێژی بڕیار لەسەردراو بۆ جێبەجێکردنی ڕێکەوتنامەکە ساردی و ئاڵۆزی تێکەوت[21].

ئەوەبوو دواجار حکومەتی عیراقی تاک لایەنە و بەبێ گەڕانەوە بۆ سەرکردایەتی شۆڕشی کوردی لە ١١ی ئاداری ١٩٧٤ بڕیاری پرۆژەی ئۆتۆنۆمییەکی کارتۆنی لە سنوورێکی دیاریکراوی باشووری کوردستان کە تەنها بەلای خۆیەوە پەسەند و گونجاو بوو ڕاگەیاند (P.Chapman, 2009, p.16).

پرۆژەکەی حزبی بەعس بەلای بارزانی و سەرکردایەتی سیاسی و گەلی کوردستان پەسەندو گونجاو نەبوو (FCO, 8/2308, Kurds in Iraq, 1974, p.161)، بەو هۆیەوە مستەفا بارزانی لە ١٨ی ئاداری ١٩٧٤ لەگەڵ مەحمود عوسمان بۆ چارەسەرکردنی و بەدەستهێنانی پشتگیری و کۆمەکی دارایی و سەربازی، سەردانی شای ئێرانی کرد (CIA, 741503699,Helms to Scowcroft re Mulla Mustafa Barzani and Dr. Uthman, March 1974) بەتایبەتی لەو کاتەدا سەرکردایەتی سیاسی کورد، زیاتر پێویستی بە هاوکاریی مرۆیی هەبوو لە جلوبەرگ و خۆراک و خیوەت و پێداویستی دیکە بۆ حەوانەوەی ئەو پەنابەرانەی ڕوویان لە ناوچە ئازادکراوەکان کرد (FRUS, 1969–1976, VOLUME XXVII, Washington, March 21, 1974).

ئەوە سەرەڕای ئامانجەکانی بۆ بەڕێوەبردنی شۆڕش و هەموو ئەو خەڵکەی لەژێر سەرپەرشتی شۆڕشەکەدا بوون لەناوچە ئازادکراوەکان، بەتایبەتی کە دوای ئەو ڕووداوە، ڕووبەرێکی فراوانی خاک، بەگوێرەی زانیاری یەکێک لە ژێدەرەکان بە نزیکەی (٣٥٠٠) کم٢ دەبوو (کۆچێرا، ٢٠١١، ل٣٩٩)، کە نزیکەی یەک ملیۆن کەس تێیدا نیشتەجێ بوون، کەوتنە ژێر دەسەڵاتی هێزی پێشمەرگە. ئەم خاکە بریتی بوو لە ناوچەکانی ڕەواندز و قەڵادزە و ڕانیە و ناوچەکانی سنووری ئێران تاکوو هەڵەبجە و تەواوی ناوچە سنووریەکانی تورکیا لەگەڵ عێراق (FRUS,1969–1976, Volume XXVII,Tehran, March 18, 1974, p.678).

بەپێی زانیارییەکانی موحسین دزەیی سەرکردایەتی شۆڕشی کورد، لەمانگی نیسانی ١٩٧٤ دوای ئەنجامدانی چەندین کۆبوونەوە، بڕیاری پێکهێنانی دامەزراوەکانی بەڕێوەبردنی لەناوچە ئازادکراوەکاندا، لە شێوەی ئەمینداریەتیە گشتییەکان و ئەنجوومەنی ئەمینداریێتییەکان. بەشێوەیەک ئەو ئەنجوومەنە لە ئەمیندارەتییە گشتییەکانی ناوەخۆ ، پەروەردە ، ئەشغال ونیشتەجێکردن ، دارایی ، داد و ئەوقاف، تەندروستی، کشتوکاڵ پێکهات (دزەیی، ٢٠١٣، ص٢٧٠).

پێکهاتەی بەڕێوەبردنی ئەو قەوارە سیاسی و کارگێرییە، لەناوچەکانی نێوان ڕێگای هاملتۆن لە حاجی ئۆمەرانەوە تاکو ناوپردان دامەزرێندران. حاجی ئۆمەران بەشێوەیەکی رانەگەیەنراو بووە پایتەختی ئەو قەوارە کوردییە (کۆچێرا، ٢٠١١، ل٤٠٠).

هەریەکێک لەو دامەزراوانە، خاوەنی پەیکەری کارگێری تایبەت بە خۆیان بوون، بەشێوەیەک کاروباری ناوەخۆ لەلایەن موحسین دزەیی سەرپەرشتی کراوە، ئەرکەکەی بریتی بوو لە دابینکردنی ئاسایشی ناوچە ئازادکراوەکان و سەرپەرشتیکردنی کاروباری پەنابەران و بەخشینی مۆڵەتی پشوودان وسەردانیکردنی خێزانەکانیان بە فەرمانبەرانی دامەزراوەکانی بەڕێوەبردنی شۆڕش بۆ چوونە ناو سنووری ئێران (کۆچێرا، ٢٠١١، ل٢٨٧).

کاروباری ئەمینداریێتی گشتی ڕۆشنبیری و ڕاگەیاندن و لاوان لەلایەن دارا توفیق سەرپەرشتی کراوە و بریکارەکەی کەمال سەعید خەیات بووە. ئەو دامەزراوەیە یەکێک بوو لە ئەمیندارەتییە چالاکەکان و ڕۆڵێکی کاریگەری لەناو شۆڕشدا بینیوە، بەهۆی بایەخدانی بەلایەنی ڕۆشنبیری کوردی، بەتایبەتی بەرێوەبردنی ئیستگەی(دەنگی کوردستان) و بڵاوکردنەوەی گۆڤارەکانی(دەنگی پێشمەرگە) و پاشبەندی دەنگی پێشمەرگە (کادیر) و (دیاری لاوان) (ساڵح، ٢٠٢١، ل٣٥٦).

ئەمینداریێتی گشتی پەروەردە. یەکێک بووە لە پرکارترین دەزگای کارگێری حکومەتی کوردستان و بووە پەناگەی ئەو قوتابی و خوێندکارانەی پەیوەندییان بە شۆڕشی کوردەوە کرد (ئ. ساڵح، ٢٠٠٧، ل٢٥٢). سەرکردایەتی کورد سووربوو لەسەر ئەوەی کارێکی وەها بکەن کە ئەو کیژ و کوڕە خوێندکارانەی زانکۆ کە پەیوەندییان بە شۆڕشەوە کردبوو لە کوردستانی ئازادکراودا درێژە بەخوێندن بدەن (کۆچێرا، ٢٠١١، ل٤٠١).

بەشێوەیەکی گشتی ئەنجوومەنی ئەمیندارەتیە گشتییەکان، لە هەموو هەفتەیەک یەکجار بۆ گفتوگۆکردن لەسەر پێداویستی خەڵک و کاروباری سیاسی و سەربازی کۆدەبوونەوە. هەر لەو هەفتەیەشدا ڕۆژێک لەکاتی ئێواران لەبارەگای بارزانی کۆبوونەوەیەکیان بەسەرپەرشتی مستەفا بارزانی ئەنجامداوە، بۆ قسەکردن لەسەر چۆنییەتی بەڕێوەچوونی کاروباری دامەزراوەکانی بەرێوەبردنی شۆڕش (دزەیی، ٢٠١٣، ص٢٧٩).

لەلایەکی دیکە مستەفا بارزانی لە سەردانێکدا کە لەئایاری ١٩٧٤ کردی بۆ تارانی پایتەختی ئێران ، وەک لە بەڵگەنامەیەکی ئاژانسی هەواڵگری ئەمریکادا هاتووە، پێشنیازی پرۆژەی ئۆتۆنۆمی پارتی دیموکراتی کوردستانی لە ڕۆژی ١٦ی ئایار خستە بەردەم کاربەدەستانی سیاسی ئەمریکا و ئێران[22]، بۆ ئەوەی پشتگیری ڕاگەیاندنی ناوچەی ئۆتۆنۆمی بکەن، لە ڕێگای دانپێدانانیان بەو قەوارە سیاسییەی ئامانجیانە دایبمەزرێنن و هاوکات هاوکاری دارایی پێویستی بۆ دەستەبەربکەن (FRUS,1969_ 1976, Volume XXVII, Washington, April 17,1974).

ڕۆژنامەی نەهاری لوبنانی لە راپۆرتێکیدا کە لە ئایاری ١٩٧٤ بڵاویکردۆتەوە، ئاماژەی بۆ ئەوە کردوە پارتی دیموکراتی کوردستان ئامادەسازی ئەنجامداوە بۆ ئەوەی بەشێوەیەکی تاک لایەنە، پرۆژەی ئۆتۆنۆمی ڕابگەیەنێ. ئەو زێدەرە لەسەر زاری مەحمود عوسمان بڵاویکردۆتەوە کە پارتی دیموکراتی کوردستان، مکوڕە لەسەر ڕاگەیاندنی ئۆتۆنۆمی لە کوردستان. بەپێی ڕاپۆرتە ڕۆژنامەوانیەکە، پرۆژەی ئۆتۆنۆمی کوردی لەسەر بنەمای ناچارکردنی حکومەتی عێراق بەدانپێدانان بەو ئۆتۆنۆمییەی کورد ڕایدەگەیەنێ هەنگاوی بۆ هەڵێنراوە. ئەمەش بەپێی خەمڵێنی ئەو زێدەرە بەو مانەیە دێ کە ئەو پارتە، ئومێدی ئەوەیە رژێمێکی دیموکراتی و پێشکەوتنخواز لە باکووری عێراق دابمەزرێنی، کاریگەرییەکانی ئەو رژێمەش بەو ڕادەیەبێ، بتوانی ڕێگربێ لەبەردەم دروستبوون یان بەردەوامبوونی هەر رژێمێکی سیاسی کە بەشێوەیەکی دیکتاتۆری لەبەغدا حوکمڕانی بکات (الزعماء الاكراد قد يعلنون الحكم الذاتي من جانب واحد، النهار(جريدة)، ٩ ايار ١٩٧٤، ص١٢).

مستەفا بارزانی بەئامانجی بەدەستهێنانی دانپیدانانی حکومەتی ئەمریکا بەو دەسەڵاتە ناوخۆییە و پرۆژەی پیشنیازکراوی ئۆتۆنۆمی شۆڕشی کورد، لە٢٢ تشرینی یەکەمی ١٩٧٤ نامەیەکی بۆ وەزیری دەرەوەی ئەمریکا هنری کسنجەر نووسی. لەو نامەیەدا ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە " عێراقیەکان ڕیکاری دیاریکراویان بۆ جێبەجێکردنی ئەوەی ناوی لێ دەنێن(یاسای ئۆتۆنۆمی) گرتۆتەبەر کە تایبەتە بەخۆیان. دەستیان کردوە بە پێکهێنانی دامەزراوەکانی تەشریعی وتەنفیزی. ئەو رێکارە ڕووکەشیانە بەلای زۆرینەی گەلی کورد پەسەندکراونین، بەڵام رەنگە ئەو هەوڵە چەواشەکاریانە کاریگەریی لەسەر جیهانی دەرەوە هەبێ، لەلای خۆمانەوە پێویستە

جێگرەوەیەکمان هەبێ لەڕێگای راگەیاندنی شێوازێکی سەربەخۆیی ێوخۆیی بۆ گەلەکەمان لە کوردستانی عێراق، یان دامەزراندنی حکومەتێکی عێراقی باوەڕپێکراو لەناوچەکەمان، لەپێناو ئەوە پێویستە یەکێک لەو ڕێکارانە جێ بەجێ بکەین". بڕوای حکومەتی ئەمریکا وابوو ڕاگەیاندنی ناوچەی ئۆتۆنۆمی لەلایەن سەرکردایەتی شۆڕشی کورد، بڕیارێکی حەکیمانە نییە، لەسەر ئەو بنەمایە سەرکردایەتی شۆڕشی کورد، کاتێک تێگەیشتن لەوەی پرۆژەکە پشتیوانی نێودەوڵەتی بەدەست ناهێنێ. بریاری ڕاگەیاندنی پرۆژەی ئۆتۆنۆمیان هەڵپەسارد و بڵاویان نەکردەوە (CIA, LOC- HAK- 173-7-14-7, 2 November 1974, p.3)

٧_ئەنجام:

لەم توێژینەوەدا گەیشتینە ئەم ئەنجامانەی خوارەوە:

1. مستەفا بارزانی لە ڕێگای پێکهێنان و سەرکردایەتیکردنی ڕێکخراو و دامەزراوە سیاسییەکان، توانی پلۆرالیزمی سیاسی و کۆمەڵایەتی لەنێو پێکهاتەی کۆمەڵگەی کوردستان دروست بکات. لەڕووی سیاسییەوە بەهۆی بەستنەوەی هێز و پارتە سیاسییە کوردییەکان، بەبزاڤی رزگاریخوازی نەتەوەیی کوردی لەباشووری کوردستان، لەرووی کۆمەڵایەتیشەوە، جیاوازییە چینایەتییەکانی کاڵکردنەوە بەتێکەڵکردنی ئاغا و جووتیار، گوندی و شاریی لەبازنەی خەباتی سیاسی و چەکداری دا.
2. لەپێناو برەودان بە بزاڤی رزگاریخوازی نەتەوەیی کوردی، وێرای ئەو ئاڵەنگەرییانەی ڕووبەڕوویان بوونەوە، بارزانی توانی بەهەندێ ڕێکاری سیاسی، سنوورێک لەبەردەم دیاردەی لێکترازان و جیابوونەوە و دابەشبوون دابنێ، بە بەخشینی متمانە و ڕۆڵپێدان بە بەشێکی کوردانی ناوچە جیاوازەکانی کوردستان لە عێراق و ئێران و سوریا و تورکیا، لەنێو بزاڤی رزگاریخوازی کوردیدا لە باشووری کوردستان، وەک ڕێگایەک بۆ یەکخستنی هەوڵی نیشتمانپەروەرانی کورد و پاشان پڕکردنەوەی ئەو بۆشایی و کەلێنانەی لە بزاڤی رزگاریخوازی کوردیدا دروست دەبوون، بەبێ ئەوەی هیچ یەکێک لەمانە ناچار بکات، پابەندی ئایدیا و ڕێبازێکی فیکری دیاریکراوی حزبی سەر بەخۆی بن. بەم جۆرەش ڕووبەری شۆڕشی کوردی بەرفراوان کرد.
3. مستەفا بارزانی بەدرێژایی خەباتی سیاسی خۆی، حزب و رێکخراوی سیاسی وەک ئامراز بینیوە و مامەڵەی لەگەڵدا کردوە، بۆ پێکاندنی ئامانجێکی گەورە کە سەرخستنی دۆزی کورد بوو.
4. بەهۆی ڕێکخستنەکانی حزب، بارزانی توانی لەبەشێکی زۆری خەڵکی کوردستان نزیکبێتەوە و ڕۆڵی کاریگەریی پێیان بەخشی، بۆئەوەی بەگشتی بەشداربن لە خەبات سیاسی و چەکداری لە پێناو ئازادی و سەربەخۆیی کوردا.
5. بەشێکی زۆری هۆزەکانی کوردستان لە پابەندبوون بە سنووری هۆز و سەرۆکی ئێلەکەیان، بە هەوڵە سیاسییەکانی مستەفا بارزانی، وەچەرخان بۆ کۆمەڵێکی شۆڕشگێری خۆبەستاوە و پابەند بە بزاڤی رزگاریخوازی کورد و لەدەوری یەک ئامانجی هاوبەش کۆی کردنەوە، ئەمیش بەدیهێنانی سەربەخۆیی و رزگاری گەلی کورد و نیشتمانەکەی بوو.

٨- پێشنیار و ڕاسپاردە

1. دوای ئەنجامدانی ئەو توێژینەوە، بە گرنگ و پربایەخی دەزانین ئەم چەند پێشنیار و ڕاسپاردانەی خوارەوە بخەینەڕوو:
2. پێداچوونەوە و ئەنجامدانی توێژینەوەی نوێ لەسەر مێژووی هاوچەرخی کورد بە پشت بەستن بەبەڵگەنامە فەرمییەکانی لەلایەن حکومەتەکانی ئەمریکا و بەریتانیا ئێستاکە بەردەستن، جگە لەوانەی لەخانەی کتێب و بەڵگەنامەکانی عێراق و ئێران و تورکیا پارێزراون، بۆ ساخکردنەوەی هەندێ لەو ڕاستیانەی تاکو ئێستاکە نەخراونەتەڕوو.
3. گرنگیدان بەو توێژینەوە زانستییە نوێیانەی کە لە گۆڤارە زانستییە نێودەوڵەتیەکان لەسەر مێژووی کورد و کەسایەتییەکانی بڵاودەبێتەوە، ئەوە سەرباری بەشێکی دیکەی ئەو سەرچاوانەی وەک توێژینەوەی زانستی و کتێبی مێژوویی (بەزمانە بیانییەکان نووسراون) . وێرای پێویستی گەڕانەوە بۆ ئەو گۆڤار و ڕۆژنامە نێودەوڵەتیانەی هاوسەردەمی ڕووداوەکان بوون.
4. گرنگیدان بەلایەنی شارستانی ژیان و شۆڕشەکانی گەلی کورد ، یەکێکە لەبابەتە پێویستەکانی ئەو قۆناغە مێژووییە. لەپێناو گۆڕینی ئەو ێروانینەی بەهۆی سیاسەتی رژێمە حکومرانەکانی دەوروبەری کوردستان لە خستنەڕووی زانیاری نادروست لەسەر شۆڕشەکانی کورد کە وەک هەڵگەڕانەوە و شۆڕشگێرانیان وەک چەتە ورێگر لە دیدی خەڵکی بیانی و ێوەندە ێودەولەتییەکان لەو قۆناغە مێژووییە وێنا کردووە.

5. گرنگیدان بە ئەنجامدانی توێژینەوەی شیكاری لە نووسینەوەی مێژوویی هاوچەرخی كورد و دووركەوتنەوە لە پیادەكردنی شێوازی گێرانەوەیی مێژوویی. لەپێناو بەرزكردنەوەی توانای توێژەر بۆ دەستنیشانكردنی خاڵە بەهێز و لاوازەكانی بزاڤی رزگاریخوازی نەتەوەیی كورد، بەدرێژایی قۆناغە مێژووییەكانی.

٩- پەراوێزەكان

١- ئەم رێكخراوە سیاسییە لە بنجدا ناوی(كۆمەڵەی هیوا)یە. بەڵام لەبەرئەوەی بەڕاستی حزبێكی سیاسی بوو بەهەموو ماناكانی، بۆیە ناوی حزبمان بۆ بەكارهێناوە. بۆ زانیاری زیاتر لەسەر ئەو حزبە و پشتیوانیكردنی لە شۆڕشی دووەمی بارزان، بڕوانە: (المزوري، ٢٠٠٨، ص١٥١- ١٨٧).

٢- خۆیبون: كۆمەڵەیەكی سیاسی كوردی بوو، لەساڵی ١٩٢٧ دامەزراوە. ڕۆڵی گرنگی لە جوولانەوەی رزگاریخوازی كوردیدا بینیوە، بەتایبەتی لە ڕێكخستن و سەركردایەتیكردنی ڕاپەڕینی ئاراراتی لە ساڵی ١٩٣٠. شیاوی باسە ئەم كۆمەڵەیە لە ساڵی ١٩٤٣ ئالای كوردستانی ناردووە بۆ مەلا مستەفا بارزانی ، بۆ ئەوەی لە شۆڕشی دووەمی بارزان لەسەر چیا سەركەشەكانی باشووری كوردستان هەڵیبكات. بۆ زانیاری زیاتر لەسەر ئەم كۆمەڵەیە و پشتیوانی لە شۆڕشی دووەمی بارزان، بڕوانە: (حصاف، تاريخ كردستان سوريا المعاصر(1916-1946)،ج1،2017،ص٣٠١- ٣١٤)؛ (شیرگوە، 1986،ص107-111).

٣- كۆمەڵەی ژیانەوەی كورد(ژ.ك): ژمارەیەكی كەم لە ڕوناكبیران و ڕۆشنبیران و كاسبكارانی شاری مەهاباد كە ژمارەیان(١٥) كەس بوو لە ١٦ی ئابی ١٩٤٢ لە نزیك چەمی سابلاخ لە باغی(حاجی داود) كۆبوونەوە و ئەم ڕێكخراوەیان پێكهێنا. بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: (قادر، ٢٠٠٥، ل٥٦-٦٣).

٤- بۆ وێنەی نامەكەی (ژ.ك) بۆ بـــارزانی، بڕوانە پاشـــكۆی ژمارە (١).

٥- دەستەی دامەزرێنەرانی لێژنەی ئازادی جگە لە مستەفا بارزانی كە سەرۆكی ڕێكخراوەكە بوو، پێكهاتبوون لە: عیزەت عەبدولعەزیز، مستەفا خۆشناو، عەبدولحەمید باقر، محەمەد محمود قودسی، ئەحمەد ئیسماعیل، شەوكەت نعمان، حەفەزوڵا ئیسماعیل. (سوڵتانی،١٣٩٩ش،ل١١٢).

٦ - پێتەكە ئاماژەیە بۆ شاری بەغدا، (ئەردەلان، ٢٠٢٢، ل٤٣).

٧ - سەرەتا ئەو حزبە ناوی پارتی دیموكراتی كورد_ عیراق بوو، پاشان لە كۆنگرەی سێیەمی كە لە ٢٦ی كانوونی دووەمی ١٩٥٣ بە نهێنی لە كەركوك ئەنجامدرا، ناوەكەی گۆردرا بۆ (پارتی دیموكراتی كوردستانی_ عیراق). لەدوای مۆڵەت وەرگرتنی لە ٩ی شوباتی ١٩٦٠ گۆڕانێكی دیكەی كەم بەسەر ناوەكەیدا هات و بووە(پارتی دیموكراتی كوردستان). بڕوانە: (طالباني، 1970، ص١٠١).

٨- میر حاج ئەحمەد تاهیر ئاكرەیی: ساڵی ١٩١١ لە ئاكرێ لەدایك بووە. ساڵی ١٩٣٦ لە كۆلێجی سەربازی لە بەغدا دەرچووە. ساڵی ١٩٣٩ چۆتە ریزی ڕیكخستنەكانی پارتی هیوا. ساڵی ١٩٤٤ پەیوەندی بەبارزانی كردوە.. ساڵی ١٩٨٨ كۆچی دوایی كردوە. (سەرنی، ٢٠١٨، ل٣٩).

٩- نوری ئەحمەد تەها: لە ٨ی ئابی ١٩٢١ لە دەرگەزین لە شاری سلێمانی لەدایك بووە. لە ٢٧ی كانوونی یەكەمی ١٩٣٨ چۆتە كۆلێجی سەربازی و بەپلەی مولازم دەرچووە. ئەندامی حزبی هیوا بووە. ساڵی ١٩٤٦ پەیوەندی بە پارتی دیموكراتی كوردستان كردووە. لە ڕۆژی ٢١ی ئایاری ١٩٩١ لە سەردەشت كۆچی دوایی كردووە. (مراد، 2021، ص46).

١٠- حزبی شۆڕش: لە تشرینی یەكەمی ١٩٤٥ بەسەرۆكایەتی ساڵح حەیدەری دامەزراوە ، لە بنجدا لقی كوردی ڕێكخراوی (یەكێتی تێكۆشین) بوو. بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: (الخرسان، 2001، ص٦٥).

١١- حزبی ڕزگاری: لە كۆتایی ساڵی ١٩٤٤ و سەرەتاكانی ساڵی ١٩٤٥، بیرۆكەی پێكهێنانی بەرەیەكی نیشتمانی كوردی لەلایەن هێزە نیشتمانپەروەرەكانی كورد لە كوردستان گەڵاڵە بوو، لەپێناو مافی چارەی خۆنووسین و ڕزگاركردنی كوردستانی گەورە و ڕووبەڕووبوونەوەی ئیستعمارو دژایەتیكردنی سیستەمی دەرەبەگی. حزبی شۆڕش هەوڵی زۆریدا لەگەڵ هەندێك لەئەندامە چالاكەكانی حزبی هیوا لە بەغدا و چەند ڕێكخراویكی دیكەی وەك (ڕێی ڕاست) بۆ دروستكردنی حزبێكی نوێ. ئەوەبوو ڕێككەوتن لەسەر دامەزراندنی (حزبی رزگاری). بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: (البارزاني، ٢٠٠٢، ص٩٩).

١٢- دەستەی دامەزرێنەرانی پارتی دیارترینیان ئەمانە بوون (مستەفا بارزانی- سەرۆك)، (لەتیف شێخ مەحمودی حەفید- جێگری یەكەم)، (كاكە زیاد ئاغا- جێگری دووەم)، (هەمزە عەبدوڵڵا- سكرتێری لێژنەی مەركەزی)، و ئەندامیەتی(تەها محێدین مەعروف، میرحاج ئەحمەد، مستەفا خۆشناو، ساڵح عەبدوڵڵا یوسفی، عەلی عەبدوڵڵا، عەبدولكەریم توفیق. بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: (الخرسان، ٢٠٠١، ص ٥٥).

١٣- ئەندامانی سەركردایەتی پێكهاتبوون لە (مستەفا بارزانی- سەرۆك، میرحاج ئەحمەد ئاكرەیی، محەمەد نەجیب بەرواری، عەبدوڵڕەحمان موفتی ئامێدی، سلێمان بەگ دەرگەڵەیی، شێخ سولەیمان بارزانی، عەلی محەمەد سدیق)، لە ڕۆژهەڵاتی كوردستانیش(سەید عەزیز سەید عەبدوڵڵا، رەحیمی قازی، مستەفا سەلماسی، حەسەن حیسامی، رەحمان گەرمیانی، سەید كەریم، كاك موراد). بڕوانە: مسعود بارزانی، بارزانی و بزووتنەوەی رزگاریخوازی كورد(١٩٣١-١٩٥٨)،ل١٩٨)؛ (دەرگەلەیی، ٢٠٠٢.،ل١٩٤).

١٤ - دیارە حكومەتی عێراقی ئەو ڕێكخستنەی بە دامەزراوەیەكی كارگێری– سیاسی بینیوە، لەكاتێكدا دامەزراوەیەكی سیاسی– سەربازی بووە. بۆ دەقی نووسراوەكە بڕوانە: پاشكۆی ژمارە(٢).

١٥- عیسمەت شەریف وانلی: لە ٢١ی تشرینی دووەمی ١٩٢٤ لەدایك و باوكێكی كورد لەدیمەشق لەدایك بووە.یەكێكە لە كەسایەتییە ئەكادیمی و سیاسییە نەتەوەییە كوردیەكان. ڕۆڵی گرنگی لە شۆڕشی ئەیلوول وەك نوێنەری مستەفا بارزانی لە ئەوروپا گێڕاوە. بڕوانامەی ماجستێری لە مێژوو لە زانكۆی جنێف لە سویسرا و دكتۆرای لە ساڵی ١٩٧٠ لە زانكۆی پاریس بەدەستهێناوە. وەك مامۆستایەك لە زانكۆی سۆربۆن لە فەرەنسا وانەی گوتیتەوە. ساڵی ١٩٥٦ لەگەڵ ژمارەیەك لەهاوڕێكانی (كۆمەڵەی خوێندكارانی كورد لەئەوروپا دادەمەزرێنن و ساڵی ١٩٦٢ سەرۆكایەتی كۆمەلەكە دەكات. ساڵی ٢٠١١ لە شاری لۆزان لە سویسرا كۆچی دوایی كردوە. (حصاف، شريف،٢٠٢١،ل٢٣٣-٢٥١).

١٦- باڵی مەكتەب سیاسی پارتی پێكهاتبوون لە : (ئیبراهیم ئەحمەد، جەلال تاڵەبانی، عومەر دەبابە، عەلی عەسكەری، حیلمی عەلی شەریف، عەلی عەبدوڵڵا، نوری شاوەیس، مەلا ماتۆر (عەبدوڵڵا ئیسماعیل)، سەید عەزیز شەمزینی، عەلی حەمدی، محەمەد حاجی تایەر، شەمسەدین مفتی و نوری ئەحمەد تاها). بڕوانە: بەڵگەنامەی ژمارە(٣٤) لە: شیركو حبیب، الكورد في وثائق الارشيف الوطني البريطاني(1958-1969)، ج2، القاهرة، 2019، ص١٣٧-١٣٨.

١٧- بۆ زانینی ناوی ئەندامانی هەڵبژێردراوی ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستانی عێراق، بڕوانە:(محمد، ٢٠٢١، ل٦٦-٧٠).

١٨- خوری پۆلیس بێداری: ساڵی ١٨٨٧ لەناوچەی زاخۆ لەدایک بووە، دوای کودەتای بەعسییەکان لە ٨ ی شوباتی ١٩٦٣ پەیوەندی بە شۆڕشی ئەیلول کردوە. لە ٧ی ئەیلولی ١٩٧٤ لەشاری موسڵ مردووە. بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: (هیزل(گۆڤار)، ژ(١)، هاوینی ٢٠٠٦، ل٢٨-٣٥).

١٩- ماری یولاها ئەندراوس تیادورس ئەیود بەرواری: لە گوندی دوری لە ناوچەی بەرواری بالا لە ناحیەی کانی ماسی ساڵی ١٩٣٨ لەدایک بووە. لەساڵی ١٩٦١ بەشداری شۆڕشی ئەیلولی کردووە و پەیوەندی باشی لەگەڵ مستەفا بارزانیدا هەبووە. لەساڵی ١٩٧١ لەشاری بەغدا مردووە. بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: (هیزل(مجلة)، ع (3)، شتاء 2007، ص95-97) .

٢٠- سەبارەت بە پاشبەندی نهێنی بەیاننامەکە، بڕوانە: مسعود بارزانی، بارزانی و بزووتنەوەی رزگاریخوازی کورد(شۆڕشی ئەیلوول ١٩٦١-١٩٧٥)،بگ٣،ب٢، ٢٠٠٤،ل٣٤٢-٣٤٤).

٢١- سەبارەت بە کێشەو گفتوگۆیەکانی پرۆژەی یاسای ئۆتۆنۆمیی، بڕوانە: (عەبدوڵلا، ٢٠٠٨،ل٢٤٥-٢٥٠).

٢٢ - بۆ نووسراوی پرۆژەی ئۆتۆنۆمی پارتی دیموکراتی کوردستان ، بڕوانە پاشکۆی ژمارە(٣).

١٠- لیستی سەرچاوەکان :

- بەڵگەنامە بڵاونەکراوەکان

- د.ك.و، البلاط الملكي،(311/4333)، أوراق متفرقة/ البارزانيون(1943- 1949).

- د.ك.و، (311/737)، البلاط الملكي، المفوضية العراقية في طهران(1946-1949).

- **بەڵگەنامە بڵاوکراوەکان**

- FRUS. 1969_1976, Volume E_4,1971. https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76ve04/d292.
- CIA , RDP79-00927A004800110003-7 ,. washington, 1965. https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp79-00927a004800110003-7.
- CIA. LOC- HAK- 173-7-14-7, 2 November 1974. https://www.cia.gov/readingroom/document/loc-hak-173-7-14-7.
- CIA/. RDP79-00927A004800110003-7,the Kurdish war-round four, Washington, April 23, 1965. https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp79-00927a004800110003-7.
- CIA/ 741503699,Helms to Scowcroft re Mulla Mustafa Barzani and Dr. Uthman, March 1974. https://www.cia.gov/readingroom/docs/74_1503699.pdf.
- FCO. 8/2308, Kurds in Iraq, 1974. https://archive.org/details/self-rule-in-iraqi-kurdistan/mode/2up?q=8+2308%2C+Kurds+in+Iraq.
- FRUS. 1969–1976, VOLUME XXVII, Washington, March 21, 1974. https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v27/d243.
- FRUS. 1969–1976, Volume XXVII,Tehran, March 18, 1974. https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v27/d242.
- FRUS. 1969_ 1976, Volume XXVll, Washington, April 17,1974. https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v27/d247.

- **بڵاوکراوە حکومییەکان**

- الوقائع العراقية ، ع(٢٨٣)، كانون الثاني ١٩٦٠.

- **ڕۆژنامەکان**

- خەبات(جريدة)، ع(١٦٧)، ١٩٦٠.
- النهار(جريدة)، الزعماء الاكراد قد يعلنون الحكم الذاتي من جانب واحد، ٩ ايار ١٩٧٤.
- الدستور(جريدة)،ع(1048)،12 أذار 1970.

- **یاداشت**

بەزمانی کوردی

- دەرگەلەیی،زرار سلێمان بەگ. بیرەوەریەکانم لە سالانی(ساڵانی) ١٩٤٣-١٩٧٧ دا، هەولێر، ٢٠٠٢.

به زمانی عەرەبی

- شاويس ,نوري .من مذكراتي، من منشورات حزب الشعب الديمقراطي الكردستاني .بغداد ,١٩٨٥.
- دزەیی، ,محسن .أحداث عاصرتها،ج٣، كوردستان، ٢٠١٣.

به زمانی روسی

- Судоплатов, Павел. Разведка и Кремль. Воспоминания опасного свидетеля,2016.http://loveread.me/read_book.php?id=57719&p=1

- **نامەی ماستەر**

- Lortz, Michael G. Willing to Face Death: A History of Kurdish Military Forces- the Peshmerga - From the Ottoman Empire to Present-Day-Ira . Florida: Florida State University, 2005.

- **توێژینەوە زانستییەکان**

- ئیسماعیل محمد حصاف، هاوکار کریم حمەشریف، عیسمەت شریف وانلی نوێنەری شۆڕشی ئەیلوول لە ئەوروپا ١٩٦٤-١٩٧٥،چالاکێن کۆنفرانسێ زانستێ نێڤدەولەتێ سێ کۆمەکا ڤەکولەران، شۆڕەشا ئەیلوولێ وەچەرخانەک د دیرۆکا سیاسی یا کوردی دا، کۆنفرانسا هەڤبەش یا دەستەیا ئینسکلۆپیدیایا پارتیا دیموکراتا کوردستانێ و زانکۆیا دهۆکێ، دهۆک،٢٠٢١.
- رەحمان، قارەمان حەیدەر. کاریگەریی دەستووری ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستانی عێراق لەسەر ڕەوشی ناوچە ئازادکراوەکان(١٩٦٤-١٩٧٠)، زانکۆ بۆ زانستە مرۆڤایەتییەکان(گۆڤار)، بگ٢١،ژ(٣)،٢٠١٧.

- **کتێب**

بە زمانی کوردی

- بارزانی، ,مسعود . بارزانی و بزووتنەوەی رزگاریخوازی کورد(١٩٣١ -١٩٥٨)،دهۆک ,١٩٩٨.
- بارزانی، ,مەسعوود .بارزانی و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردستان(شۆڕشی ئەیلوول ١٩٦١-١٩٧٥)،هەولێر ,٢٠٠٤.
- حەسەن ,شەوکەت مەلا ئیسماعیل .ڕۆژانێ لە مێژووی شۆرشی ئەیلوول ١٩٦١ _١٩٧٥ .هەولێر ,٢٠٠٧.
- حەمەدئەمین، ,د.ئەحمەد. پارتی دیموکراتی کورد -عێراق –بەرەی پێشکەوتوو(١٩٥١-١٩٥٦)،هەولێر ,٢٠١٧.
- محمد، د.شێرزاد زکریا. ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕەشی ئەیلوول لە کوردستان _عێراق ١٩٦٤_١٩٧٠ .، و: هەندرێن شێرزاد .دهۆک ,٢٠٢١.
- ساڵح، ,د .ئازاد عوبێد. شۆڕشی ئەیلوول لە ژمارە)یەکی (گۆڤاری)دەنگی کوردستان ".(شۆڕەشا ئەیلوولێ وەچەرخانەک د دیرۆکا سیاسی یا کوردی دا .دهۆک :سەنتەری بێشکچی بۆ ڤەکۆلینێن مرۆڤایەتی/زانکۆیا دهۆک ,٢٠٢١ .٣٥٣.
- ساڵح، ,ئازاد عوبێد .کاریگەریی شۆڕشی ئەیلوول لەسەر ڕۆژنامەوانی کوردی ١٩٦١-١٩٧٥، .کوردستان ,٢٠٠٧.
- سوڵتانی، ,محەمەد عەلی. بارودۆخی سیاسی، کۆمەڵایەتی و مێژوویی عەشیرەتی بارزان .، و: کامبیز ئیبراهیم زادە .مهاباد ,١٣٩٩ش.
- عومەر، ,شێرکۆ فەتحوڵا .پارتی دیموکراتی کوردستان و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی کورد لە عیراقدا ١٩٤٦_١٩٧٥، و: سوارە قەڵادزێی . سلێمانی ,٢٠١٣.
- عیسا، ,د .حامید مەحمود .کێشەی کورد لە عێراقدا، و: سوارە قەڵادزەیی .هەولێر ,٢٠١٤.
- عەبدوڵڵا ، فەرەیدوون عەبدوڵرەحیم . بارودۆخی سیاسی کوردستان- عێراق (١١ی مارت ١٩٧٠-١١ی مارتی ١٩٧٤) ،هەولێر، ٢٠٠٨
- کوردو کوردستان لەبەڵگەنامە نهێنییەکانی حکومەتی فەرەنسا و بەریتانیادا ١٨٧٩-١٩٦٣ .ئـــا: نەجاتی عەبدوڵڵا ،هەولێر ,٢٠٢١.
- کۆچێرا ,کریس .کورد لە سەدەی نۆزدە و بیستەمدا، ،چ٦، .و: حەمە کەریم عارف .هەولێر ,٢٠١١.
- کەریمی، ,عەلی .نیشتمان بیری کۆمەڵەی ژ.ک .سلێمانی :بنکەی ژین ,٢٠٠٨.
- قادر، مەهدی محەمەد. پێشهاتە سیاسییەکانی کوردستانی عێراق(١٩٤٥-١٩٥٨)، بڵاوکراوەکانی سەنتەری لێکۆڵینەوەی ستراتیجیی کوردستان، سلێمانی، ٢٠٠٥.
- سەرنی، هوژین مسعود. شورەشا ئیلونێ ل دەڤەرا بەهدینان ١٩٦١- ١٩٧٥، زاخۆ ، ٢٠١٨.
- هەروتی، ,د .سەعدی عوسمان .بزاڤی ڕزگاریخوازی کوردی .هەولێر :دەزگای توێژینەوە و بڵاوکردنەوەی موکریانی ,٢٠٠٦.
- ئەردەلان، ,د .ئیسماعیل .نهێنییەکانی بارزان.، و: رەنجبەر شەوکەت پیرانی .هەولێر ,٢٠٢٢.
- ئەمین، ,نەوشێروان مستەفا .حکومەتی کوردستان)ڕێبەندانی ١٣٢٤ _سەرماوەزی ١٣٢٥ (کورد لەگەمەی سۆڤێتی دا .سلێمانی :سەنتەری لیکۆڵینەوەی ستراتیجیی کوردستان ,٢٠٠٧.
- ئەنجوومەنی سەرکردایەتی شۆڕشی کوردستان -عێراق)نووسینگەی ڕاپەراندن (دەستوور و یاساکان ١٩٦٤-١٩٦٥ئـــا: ئاری فاروق نانەکەلی .هەولێر , ٢٠١٧.

بەزمانی عەرەبی

- بارزاني ,أيوب .الحركة التحررية الكوردية و صراع القوى الاقليمية والدولية ١٩٥٨ _١٩٧٥ .جنيف :دار النشر حقائق المشرق ,٢٠١١.
- البارزاني ,مسعود .البارزاني والحركة التحررية الكردية ,(ثورة بارزان)١٩٤٣_١٩٤٥ .كردستان ,١٩٨٦.
- البارزاني، ,عزيز حسن .الحركة القومية الكوردية التحررية ١٩٣٩-١٩٤٥ .هولير ,٢٠٠٢.
- البوتاني ,د .عبدالفتاح علي .ملا مصطفى البارزاني قائد الثورة الكوردية و ملهمها .دهوك :مركز الابحاث العلمية والدراسات الكوردية، ,٢٠١٢.
- البوتاني، ,د .عبدالفتاح علي .منطقة بادينان)١٩٢٥ _١٩٧٠ (دراسة في الوقائع والتطورات السياسية، الجزء الاول)١٩٢٥_١٩٥٨ الاكاديمية الكوردية،اربيل2017 .
- جواد ,سعد ناجى .العراق والمسألة الكردية ١٩٥٨ _١٩٧٠، .لندن ,١٩٩٠.
- حبيب ,شيركو .الكورد في وثائق الارشيف الوطني البريطاني١٩٥٨_١٩٦٩، ج٢ .القاهره ,٢٠١٩.
- حيدر نجم عبد مراد، معجم ضباط ثورة أيلول 1961_1975، م: د. أزاد سالم محمد، دهوك، 2021.
- الخرسان ,صلاح . التيارات السياسية في كردستان العراق(قراءة في ملفات الحركات و الاحزاب الكردية في العراق) ١٩٤٦_٢٠٠١ .بيروت :مؤسسة البلاغ للطباعة والنشر والتوزيع ,٢٠٠١.

- حصاف، د. أسماعيل محمد . كردستان و المسالة الكوردية. أربيل: مؤسسة موكرياني للبحوث والنشر، 2009.
- شيرگوه، د. بلەچ. القضية الكردية- ماضي الكرد و حاضرهم (جمعية خويبون الكردية الوطنية)، النشرة الخامسة، رابطة كاوا للثقافة الكردية، دار الكتاب، بيروت،1986 .
- حصاف، د.اسماعيل محمد. تاريخ كردستان سوريا المعاصر(1916-1946)،ج1، أربيل،2017
- سوبوبالتوف ,بافل .البارزاني و شهادة ألتاريخ محموعة أبحاث و أنطباعات للمؤلفين الكورد والروس، ت:د .بافي نازي ،عبدي حاجي .دهوك، ٢٠٠٥.
- الطالباني ,جلال .كردستان والحركة القومية الكردية، ط١، .بغداد :منشورات النور، ,١٩٧٠.
- عقراوي، ,شكيب .شكيب عقراوي، سنوات المحنة في كردستان)أهم الحوادث السياسية والعسكرية في كوردستان والعراق من)١٩٥٨-١٩٨٠، ط٢، .أربيل ,٢٠٠٧.
- قاسملو ، ,د.عبدالرحمن .كردستان والكرد)دراسة سياسية و أقتصادية .السيمانية :بنكەی ژين ,٢٠٠٨.
- كريم ، ,حبيب محمد .تاريخ الحزب الديمقراطي الكوردستان -العراق)في محطة رئيسية .1993-1946 (دهوک)، مطبعة خبات.1998 ,
- كوماروف ,دينيس .البارزاني و نضال الاكراد الجنوبيين، ت: د .بافي نازي ، عبدي حاجي .دهوك ,٢٠٠٥.
- المزوري، ,هلبين محمد أحمد .حزب هيوا _الامل .(1946_1939)أربيل ,٢٠٠٨.
- وانلي، ,عصمت شريف .كردستان العراقية هوية وطنية (دراسة في ثورة 1961)، ت: سعاد محمد خضر .السليمانية :مطبعة شڤان ,٢٠١٢.

بە زمانی ئینگلیزی

- Joane, Nagel. the Conditions of Ethnic Separatism: The Kurds in Turkey, Iran, and Iraq. California, 1978.
- O'Ballance, Edgar. the Kurdish Revolt (1961-1970) . London, 1973.
- P.Chapman, Dennis. Security Forces of the Kurdistan Reginoal Government . United States, 2009.
- R.V.Stansfield, Gareth. Iraqi Kurdistan: Political Development and Emergent Democracy. London, 2003.
- Joane, Nagel. the Conditions of Ethnic Separatism: The Kurds in Turkey, Iran, and Iraq. California, 1978.
- O'Ballance, Edgar. the Kurdish Revolt (1961-1970) . London, 1973.

- **گۆڤار**

بە زمانی كوردی

- وەسفی حسێن ردێنی، قەشە پۆلس بێداری ئەو كەسایەتی كوردستان پەروەر و ڕۆشنبیر، هیزل(گۆڤار)، ژ(١)، هاوینی ٢٠٠٦.
- هيزل(مجلة)، ع (3)، شتاء 2007.

بەزمانی توركی

- SÖZERİ, FIRAT. ",BELGE VE MEKTUPLARLA MELA MUSTAFA VE SSCB İLİŞKİLERİ." Edited by Ekim-Kasım-Aralık. Kürt Tarihi, no. Sayı(38) (2019).

دور مصطفى بارزاني

في تشكيل وقيادة المنظمات والمؤسسات السياسية (1945 - 1975)

سعدي عثمان هەروتي
كلية الاداب - قسم التاريخ / جامعة صلاح الددين- أربيل
saadi.haruti@su.edu.krd

قارمان حيدر رحمان
كلية الاداب - قسم التاريخ / جامعة صلاح الددين- أربيل
qaraman.rahman@su.edu.krd

ملخص

يعتبر ظهور مصطفى بارزاني كزعيم لحركة التحرير الكردية بين عامي 1940 و 1975 نقطة تحول في تاريخ الحركة القومية الكردية. على هذا الأساس ، وصف دنيس تشابمان ، كبير المستشارين العسكريين الأمريكيين ، الزعيم بأنه والد حركة التحرير الكردية. لأن حركة التحرر الكردية في عهد بارزاني كان أحد عناصرها السياسية تشكيل وقيادة المنظمات والمؤسسات السياسية في جنوب كردستان ، مثل تشكيل لجنة الحرية عام 1945 وتأسيس الحزب الديمقراطي الكردستاني في آب / أغسطس. حكومة مؤقتة في باكو ، عاصمة أذربيجان السوفيتية ، في ديسمبر 1948 وإنشاء مجلس القيادة الثورية لكردستان العراق في عام 1964. في نيسان 1974 ، وبالتشاور مع قيادة حزب الديمقراطي الكردستاني ، قرر تشكيل مجلس للأمانات العامة لإدارة شؤون المناطق المحررة الخاضعة لسيطرة قوات البيشمركة الكردستانية. استمرت المؤسسة في تقديم الخدمات للشعب الكردي حتى نهاية الثورة.

كلمات الرئيسية : مصطفى, بارزاني ، ثورة ، أكراد ، كردستان.

Mustafa Barzani's role

In forming and leading political organizations and institutions (1945-1975)

Saadi Othman Harruti
History Department, College of Arts, Salahadin University-Erbil
saadi.haruti@su.edu.krd

Qaraman Haidar Rahman
History Department, College of Arts, Salahadin University-Erbil
qaraman.rahman@ su.edu.krd

Abstract

The emergence of Mustafa Barzani as the leader of the Kurdish liberation movement between 1945 and 1975 is considered a turning point in the history of the Kurdish national movement. On this basis, Dennis Chapman, the chief US military adviser, described the leader as the father of the Kurdish liberation movement. Because the Kurdish liberation movement during the Barzani era was one of its political elements, the formation and leadership of political organizations and institutions in southern Kurdistan, such as the formation of the Freedom Committee in 1945 and the establishment of the Kurdistan Democratic Party in August. Provisional government in Baku, the capital of Soviet Azerbaijan, in December 1948 and the establishment of the Revolutionary Command Council of Iraqi Kurdistan in 1964. In April 1974, in consultation with the leadership of the pdk, it decided to form a Council of General Secretariats to manage the affairs of the liberated areas under the control of the Kurdistan Peshmerga forces. The institution continued to provide services to the Kurdish people until the end of the revolution.

Keywords: Mustafa, Barzani, Revolution, Kurds, Kurdistan